

3- K-33

Oma kodukolle.

Korteri-küsimuse otsustamise ja oma kodukolde asutamise kergendamise katsed Lääne-Europas.

50 pildiga ja plaaniga käsiraamat-album majaomanikkudele, linnawalitsuse-tegelastele, ehitusmeistritele ja igale ühele, keda korteri-küsimus pigistab.

Kokkuseadnud **H. Dmitriew,**

ehitus-insener, Peterburi korteripuuduse vastu võitlemise seltsi esimees.

11643

Sisu:

Londoni õmaja-döörastemajad ühislinimestele. Nutmoodi perekonna-korterite majad. Inglise ühisajad (koteidid).

Aialinnad Inglisemaal ja mujal. Sinna agulite terwendamise katsed. Tööliste asundused. Saksa aialinn.

„Variduse“ kirjastus, Tallinnas.

Selle raamatu lugejaid

wõiks järgmised meie väljaanded huiutada:

- Inj. Höfster, Elektri-walguse ja elektrifellade tarvitaja käsiraamat.** Mis iga elektri-walguse tarvitaja teadma peab. Täieline juhatus, kudas igaüks iie elektrifelladid üles-teada ja parandada wõib. Elektrifellad waraste ja tulekahju hoiatamijeks. Joonistus-tega. Hind 60 kop.
- Inj. F. Gagnus, Piffewardab.** Täieline seletus joonistustega, kudas neid külasepp üles panna wõib. Ilmus juwepoole.
- Dr. W. Michelson, Moftwa põllutöö-ülikooli professor, Teaduslik ilmade ettekunlutamise juhatus** pilwede, tuule, suitsu, päikeje, tähtede, loomade eluawalduste ja teiste kohaliste nähtuste põhjal ja mere kaldal. J. Depmani tõlge, piltidega. H. 25 kop.
- Kaupseja nagu ta olema peab.** Kaupmehe ja kaupluseteenija käsiraamat. Reklame tegemise kunst. Sünnis kingitus teenijatele. Hind 40 kop.
- Kudas koosolekuid juhutada ja seltsi asju ajada.** Seltsitegelase käsiraamat. Wene ja wäljamaa parlamentide ja seltside praktika järele kokku seatud, hulga tegelikkude juhatustega. Hind 35 kop.
- J. Depman, Päikeje fell** Kudas igaüks ise õiget aega äramäärata wõib. Hind 40 kop.

Peale nende soowitame:

- Terwishoiu käsifõnad** koolilastele ja täiskaswanutele, kes neid koolipõlwes ei widanud. Hollandi haridusministeriumi wäljaanne. Hind 12 kop.
„Raamatuteft tuleks mitte üfsi lastele, waid ka kõigile täiskaswanutele soowitada.“
Dr. Koppel „Geesti Kirjanduse Seltsis“.
- Soojad ja külmad wannid, soola- ja mudawannid** terwise parandamijeks ja karastamijeks. Hind 20 kop.
- Shu- ja päikesewannid, mere- ja jõesupelused,** terwise parandamijeks ja karastamijeks. Dr. Schebotajew, loodusejõududega arstimise eriarst. Hind 20 kop.
„Kael natulene fange, aga siju hea.“ Dr. Koppel „Geesti Kirjanduse Seltsis“.
- Sapupiim kui terwishoidline toit ja arstirohi** ning uus wiis tema walmistamijeks. Kumõs toiduts ja robuts. Prof. Metshnikowi järele Dr. Bogoljubow. Hind 30 kop.
- Prof. N. Sograf, Wõiduliku toitmise küsimus.** Mida ja kui palju süüa. Hind 25 kop.
- K. Kometz, Suusafport.** 60 pildiga. Hind 40 kop. Trükk lõppemas.
- * * *
- Prof. A. Vadenburg, Looduseteadus ja ilmawaade.** Saksa arstide ja looduseteadlaste kongressil peetud kõne, J. Depmani tõlge. Hind 30 kop.
- Prof. J. Loeb (Lõh), Glu.** Elunähtuste seletus biologia uuemate õpetuste põhjal. Mo-nistide kongressil peetud kõne. Geesti t. J. Piper. Hind 30 kop.
- Prof. J. Pawlow, Looduseteadus ja peaaaju.** Peaaaju füsiologia ja uus hingeteadus. J. Depmani tõlge. Hind 20 kop.
- J. Depman, Ilmutus kõues ja tormis.** Johanneje Ilmutamise raamat uues walguses, huiutawad pildid. Hind 35 kop. Ill. täiendatud trükk lõppemas.
- Prof. A. Klossowski, Ilmade ettekunlutamise küsimuse praegune seisukord ja Gribojedowi ettekunlutused.** J. Depmani tõlge. Hind 30 kop.
- Prof. K. Tiander, Kudas inimene alkoholi üles leidis.** Beatiikk kultuura ajalugu. J. Depmani tõlge. Hind 30 kop.
- Leo Tolstoi, Peale jurma amaldand ilufirjandusliste tödde I anne.** Hind 35 kop. Siju: Isa Sergius. Peale palli. Moftwa-Geesthof. Uju üle.
- II anne. Hind 40 kop. Siju: Kuuajad „Kõige kurja juur“...
- W. Korolenko ja Leo Tolstoi, Keiser wõi sunnitõoline?** Keiser Aleksander I. jurma jaladus ja wanakeje Feodor Kusmitschi kirjad. Peterburi kohtupalati otjuse järele aresti alt wobastatud. Hind 30 kop.

Korteri-küsimuse korraldamise ja oma kodukolde alutamise kergendamise katsed Lääne-Europas.

Käsitraamat-album majaomanikkudele, ehitusmeistritele, omavalitsuse tegelastele, korteripuuduse all kannatajatele.

50 pildi ja plaaniga.

Kokkuseadnud Peterburi korteripuuduse vastu võitlemise ja odavate korterite ehitamise seltsi esimees

ehitus-insener N. Dmitriew.

„Hariduse“ kirjastus — Tallinnas.

A-5962

Sisu :

2/27694

Inglise üksiknimeste ühismajad.

Odavad terwishoiu-nõuete kohased väikejed perekonna-korterid.

Inglise üksikmajad (kotedshid — cottages).

Aia-linnad: Letchworth, Bournville, Port Sunlight, Carswif.

Geslinnade korraldamise-katjed: Hampstead, Hellerau, Ratshof.

Milano aialinn.

Saku aialinn.

Esilõna.

Korteriküsimus on juuremas osas Wenemaa linnades nii terava laadi omandanud, et kaugemine tema otjustamijega wiivitada enam wõimalik ei ole. Ometi ei ole senini linnawalitsused selle küsimusega pea kuskil tegemist teinud, kuigi see küsimus linnaelanikkude eluküsimustest esimese järgu tähtsusega on. See korteri-nälg, mille all linnaelanik kannatab, ei saa mitte ainult sellest oma esimese järgu tähtsuse, et korter inimese esimene tarwidus on, waid ka sellest, et tal niihästi elanikkude kehaliise kui waimliise käekäigu peale kõige suurem mõju on.

Keeegi aga ei saa jalata, et wäikeste sisetulekuga linnaelanikule korteriküsimus meie päewil kõige karjuwamaks on saanud. Korteri-küsimus on ühtlasi hädalijem ühiseluline pahe. Mustades niisketes karpides, ilma õhu ja walguseta, ja niisuguses kitsuses, mis igale loomulikule häbitundmisele näkku lööb, toorenewad inimesed kõlbliselt, rääkimata juba sellest, et korterite puudulikkus ja terwishoiu-wastane seisuford neid haiguste pejadeks ja seega ühiselulijele hädaõhu sünnitajateks teeb.

Wäikeste korterite puudus on korterihäda peapõhjus, sest wõijtluse puudusel ei ole mingit jõudu, mis nende parandamise ja odawamaks muutmise heaks mõjuks. Wäikeste, terwishoiu nõuetele wastawate korterite puudusel on suurlinna elanik sunnitud wanades, niisketes, terwist hääwitawates korterites elama, mille eest ta pealegi wõre hinda maksma on sunnitud. Järeleuurimine, mis Peterburis ette wõeti, näitab, et keldrikorterid kaks korda, wabrikute ning töökodade läheduses asuwad keldrikorterid isegi kolm korda, enam sisse toowad, kui linna paremas osas asuw herrastekorter.

Odawate terwishoidliste korterite puudus teeb kõikjugu keeluabinõude tarwituisele wõtmise wõimataks. Kui, näituseks, toanurkade wäljauürimist wõi terwist hääwitawates korterites elamist ära keelda, siis ei jääks kehweimal suurlinna elanikkude kihil enam kuhugile asuda, kuna ju odawaid wähegi korralikka korterid pea ühtegi saada ei ole. Seega saab esimeseks ja kõige hädalijemaks ühiskondlikes tarwiduseks tarwilikku arwu odawaid ja terweid korterisi muretseda.

Kõik küsimus seisab selles, kuidas seda tähtsat ja ülitarwilikku määrust elusse wiia wõimalik on.

Mitmekülgsel wastuse annawad Lääne-Euroopa maade katsed omal pool seda küsimust otjustada. Ja et Lääne-Euroopa seda korterinälgga, mille all meie praegusel filmapilgul ägame, juba warem läbi kannatanud ja tema kõrwaldamiseks

teesid leidnud on, siis on Lääne-Euroopa kogemused selles küsimuses meile huvitava-
tawateks teenäitajateks. Ühtlasi on need katsed — ühiskonna katsed ühiseluliste pahede
ja hädade vastu wõitlemiseks, teenivad sellepärast juba kui niisugused igatühe tähele-
panemist ära, kes ühiselulistest nähtustest ja küsimustest järelnõuetmata mööda
minna ei juuda.

Selle eesmärgiga avaldan need ained korteriküsimuse üle, mis ma tänawu
(1913.) aasta lõpul Londonis kogusin.

N. W. Dmitriew.

* * *

Wäljaandja poolt olgu juurde tähendatud, et ehitus-insihener N. Dmitriew
Peterburi korteri-nälja vastu wõitlemise ja odawate tööliste-majade ehitamise seltsi
esimees ja Wenemaa korteriolude parem tundja on, sellepärast tema kirjeldused kõne
all olewas küsimuses kõige suurema tähelepaneku wäärt on.

Geesti lugejale iseäraliselt huvitava a i a l i n n a d e küsimuse üle — Safu
aialinna*) asutamise puhul — on sellekohane peatükk märksa laiendatud Riia poli-
tehnikumi profesjori Senjchi, B. Mischujewi ja teiste tööde põhjal. Juurde lisatud
on ka Safu aialinna plaan, mis esimest korda trükkis ilmub.

„Sarıduse“ kirjastus.

*) Tallinna läheduses.

Korterite-kiisimise korraldamine Londonis.

Londoni Maakonna-walitsuse Nõukogu — umbes meie kubermangu-walitsus — peab peale teiste omawalitsuste ülesannete ka kehwmate elanikkude jaoks terwishoiu nõuetele wastawate korterite muretsemise üheks omaks tähtsamaks sunduslikuks ülesandeks, selle peale waatamata, et Londonis ja tema ümbruses väga palju mitmesugusi seltsi on, kelle ülesandeks on terwishoidliste korterite ehitamine üleüldse ja tööliste jaoks eraldi. Maakonna-walitsus juhib üleüldist Londoni korteri-korraldamist, kuna tal juurem wõim selleks on kui eraasutustel, misjuust wõimu ta ka, nagu alamal näeme, tagajärjerikkalt tarwitab, kui ta näituseks terwishoiu nõuete wastaseid agulid maha löhub ja nende asemele tarwilikult korraldatud linnajaod asemele teeb. Sellega on ta tööliste korteriküsimuse otustamisele kõige wiletsamates linnajagudes mõjuwamat tuge andnud. Kuid ei saa ka eraasutuste kasulikkude tegevust sel alal jalata. See on niisama juur ja kiitusewääriline tegu, mille juures alati peale äriliste eesmärkide terwishoiu nõudeid silmas peetakse, niihästi korterite sisse-seadmise kui nende ekspluateerimise juures. Nii ajutatakse iga maja ette aed, on iga korteri jaoks ära määratud elanikkude arv, kes temas peawarju wõiwad leida jne. Igal pool, kus selleks wõimalus ei puudu, ajutatakse terwishoiduetele wastawate korterite asupaik kliimaliselt terwele maakohale, mida iseäranis aialinnade (City-gardens) asutamisel silmas peetakse. Kuid kõikide nende ettewõtete peale waatamata ei jäta Londoni Maakonna-walitsus korteriküsimust ainult eraalgatuse korraldada, waid räägib mõjuwalt oma sõna igal pool kaasa, kus ta jeda asjale kasulikkude peab. Tema tunnistab ametlikult oma õ i g u s e k s ja k o h u s e k s :

- 1) Kehwema klassi korterite ehitamist ja korraldamist.
- 2) Londoni terwishoiuwastaste linnaosade mahalõhkumist ja nende asemele tarwilikult planeeritud majade ehitamist.
- 3) Üksiknimeste majade (Lodging houses), terwishoidliste korterite ja üksikmajade (cottages) ehitamise eest hoolitsemist.
- 4) Sel-teel ehitatud majade üle walitsemist, majawalitsuse ja üürnikkude wahetorra korraldamist.
- 5) Eraalgatuse toetamist kehwmate klasside korteriolude korraldamiseks laenu ja abirahade andmise näol.
- 6) Maa muretsemist ehitamise tarbeteks.
- 7) Korteri otsumist neile, kelle elumajad walitsuse otsumise korralduste terwendamiseks maha kiskuda tulewad.

8) Nõukogul on õigus terwes Londonis forterifüsimuse korraldamiseks töötada, kuigi ehk selle või teise linnaosa kohalik omavalitsus ühte või teist abinõu tarvilikuks ei tunnista; niisama on tal õigus terwishoiu wastaseid majasid vastu omaniku tahtmist maha lõhkuda, ka siis, kui see ainult naabrimajadesse walguse ja õhu juurdepeajemist raskendab.

9) Nõukogul on õigus maid wahetada oma eesmärkiid filmas pidades.

Kuidas Maafonna = Nõukogu oma eesmärkiid kätte jaada püüab.

Ta ehitab kolme algtüüpuse järele majasid.

1) Üffikute meesterahwaste majasid (Lodging houses) kuulsate Lord Rowtoni majade eeskujul.

Pilt 1. Garrington house — linna õmaja üffik-meesterahwastele.

2) Suuri mitmekordseid maja-blokkisid perekonna forteritega.

3) 3—5-toalisi üffikmajasi (kotedshifi).

Siin ehk seal ehitatava maja tüüpuse määravad kohalikud tarwidused ära.

Ehitustööde juhatanist ja olewate majade ekspuuteerimist juhib sellekohane Maafonnawalitsuse keskkomitee, mille eesotsjas sellekohane büroo on. See komitee korraldab terve Londoni tarwidusi, olgugi, et linn omawalitsuse mõttes 28 osasse

on jagatud, mille omavalitsuslistel asutustel ka õigus on korteriolude korraldamiseks omi sammusid teha. Kuid nad jätavad korteri tarviduste eest hoolitsemise kehtkomitee kätte, kes seda siis ühtlase plaani järele toimetab.

Londoni korteriolude korraldamise all ei mõista kehtkomitee õigusega mitte ainult uute korterite ajutamist, vaid ka wanade korraldamist ja terwishoiuwaastaste linnaosade terwendamist eelpool nimetatud wiisil. Enne kui seda tegevust pikemalt kirjeldada, peatame ülemalnimetatud majade kolme algüüpuise juures.

Üksikute meesterahwaste ühiselumajad (Lodging houses).

Lord Rowtoni oma on algatus Londoni kehweima klassile odawaid, aga tarwilikkude mõnujustega ühiselumajajid või wõõrastemajajid ehitada. Ettewõte, mis 1893. aastal 240,000 rublase kapitaliga algas, muutus 1903. aastal aktsiaühituseks 3,000,000 rublase kapitaliga, misjulgune summa praegu hästi juurem on. Diwidend on 5% peale kindlaks määratud.

Need ühiselumajad-wõõrastemajad on 6—7 korrased majad, mille ülemistel kordadel tarwilikult walgustatud *m a g a m i s e = l a t e r n a d* on, kuna alumised korrad elanikkudele üleüldseks tarvitamiseks sissejeatakse. 32 kopika eest saab elanik terweks ööpäewaks majas peawarju ja magamise-laterna, mis 7½ jalga pikk, 5 jalga lai, ja 3 aršhina kõrguse waheseina läbi teistest magamiselaternatest lahutatud on. Laternas on: raudwoodi heinakotiga, padi, tekk, puhas pesu, laud, tool, wärn ja riul. Laternat võib tarwitada fella 7-st õhtul kuni fella 9-ni hommikul; peale selle on tarwitada: tore pesemisruum, jalawannituba, pejuköök, riitewahetamise ruum ja 4 kopika eest wann seebi ja käterätikuga. Majas on restoran köögiga, kus ka omaist materjalist toitu sellekohaste pliitide peal keeta võib. Mõnujuste nõuete järele sissejeatud jaal, lugemisetuba ja töötamisetuba annawad nende majade elanikkudele palju, mida selle raha eest kuzagilt jaada ei võiks. Üleüldse on need majad tähtis üleüldisuse teenistuses olew asutus ja kehweimate elanikkude klasside otstitud peawari.

Juurdelisatud üleswõtted annawad selgema pildi kui pikem kirjeldus, nende majade sisemusest kui wälimusest.

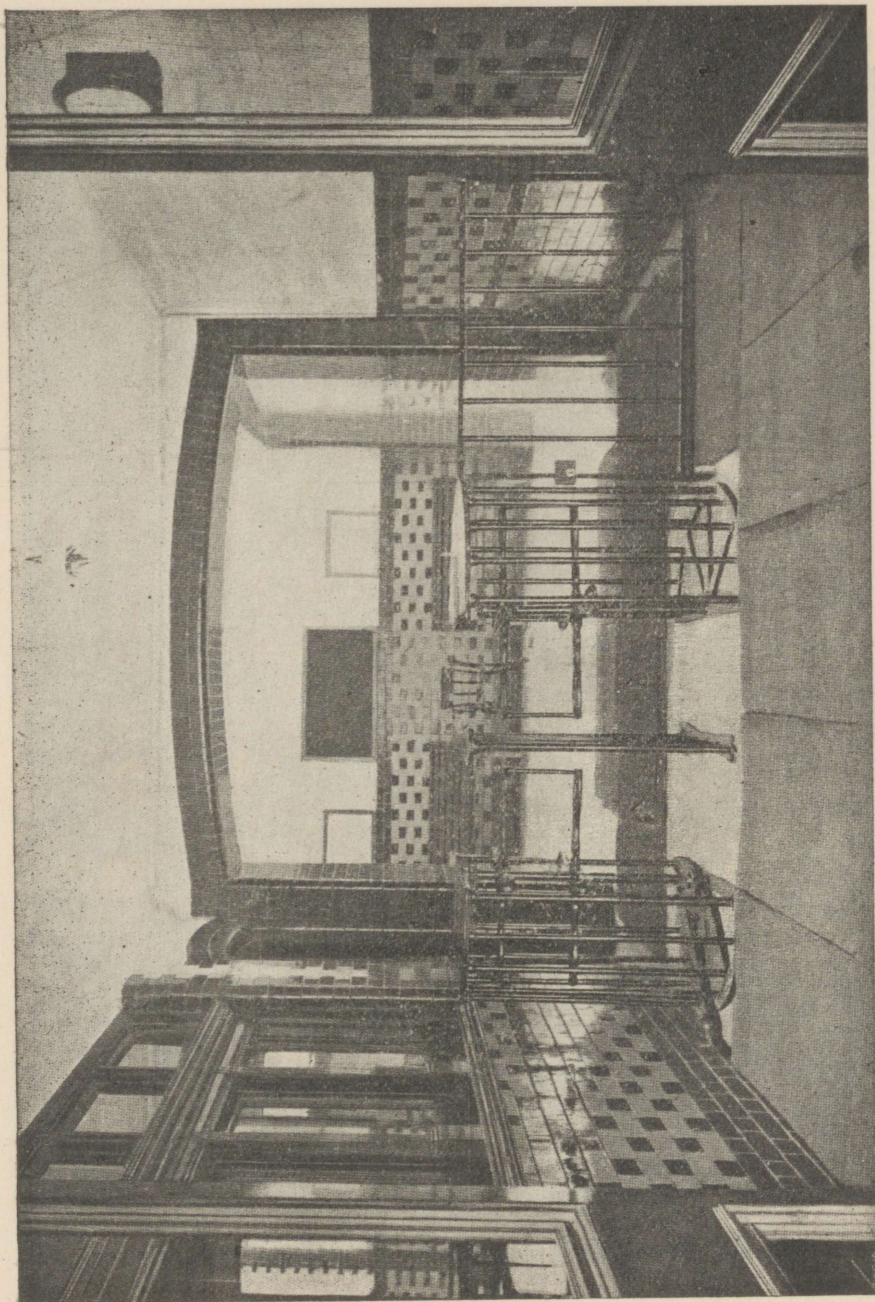
Londoni Maakonna-walitsus ehitas weel mitu maja sama Rowtoni põhjusmõtte järele, ainult lihtsama sissejeadega, mis wõimalikuks tegi seal 24 ja 28 kop. eest ööpäewaks peawarju üksikule meesterahwale anda. Peale selle on neis majades magamiselaternad, mida nädala peale üürida võib, mida Rowtoni majades ei lubata. See toob omakorda palju hõlpsust.

Üks juurematest jellelaadilistest asutustest on linna päralt olew Garrington hause (p. 1), kus 803 magamiseaset on. Tä läks 570 tuhat rubla maksma. Köökide elanikkude tarvitamiseks määratud ruumid on väga awarad ja majapidamise jaoks tarbekohaselt sissejeatud. Seal on lõunasaal (restoran), lugemisetuba, suitsetamisruum, pesemisfoda, wannikoda, pejuköök desinfitseerimise kambri ja kuitatusruumiga; peale selle on väga odawad juufelõikamise-, rätsepa- ja kingisepa-töötoad, mis maja elanikkudele võimaluse annab kodus enmast harilikult forda seada.

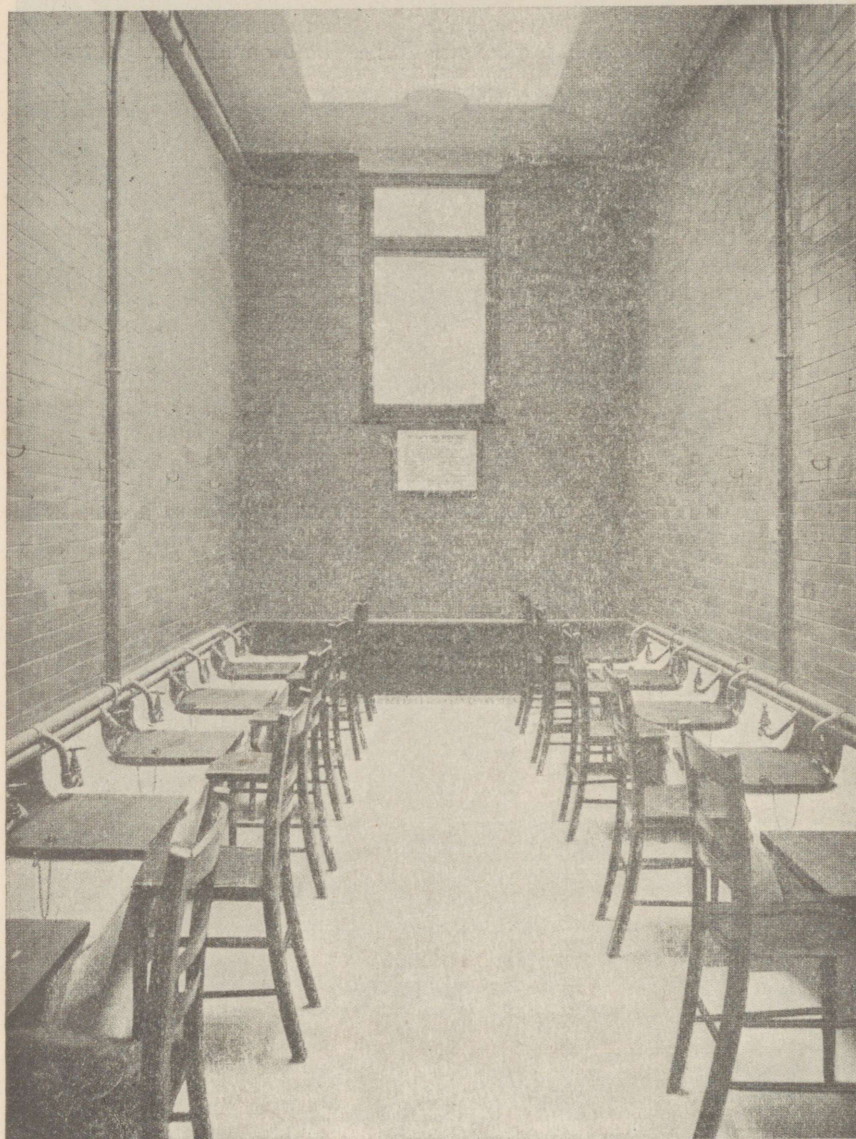
Nii püüawad need majad oma elanikkudele igajugu hõlpsust ja mõnujust anda ja on tõeste kasulikud asutused, seda enam, et neis kindlasti forda peetakse, mis elanikkudele rahu ja töötamise wõimalust annab ja forda pidama ning teiste õigustest lugu pidama õpetab. Ruumid ei ole kunagi tühjad.

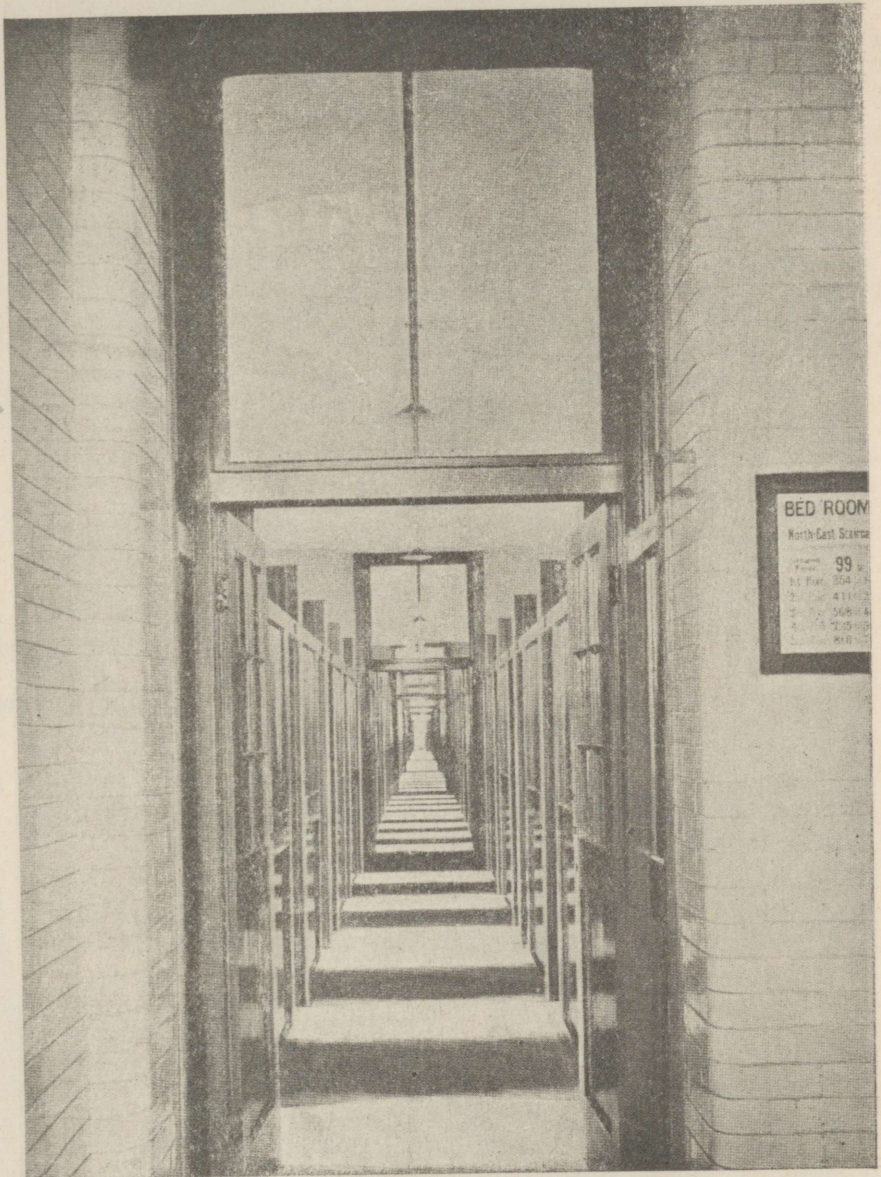
Pilt 2. Üks Lord Rowtoni üfist-meeſterahwaste ühiskelumaja.

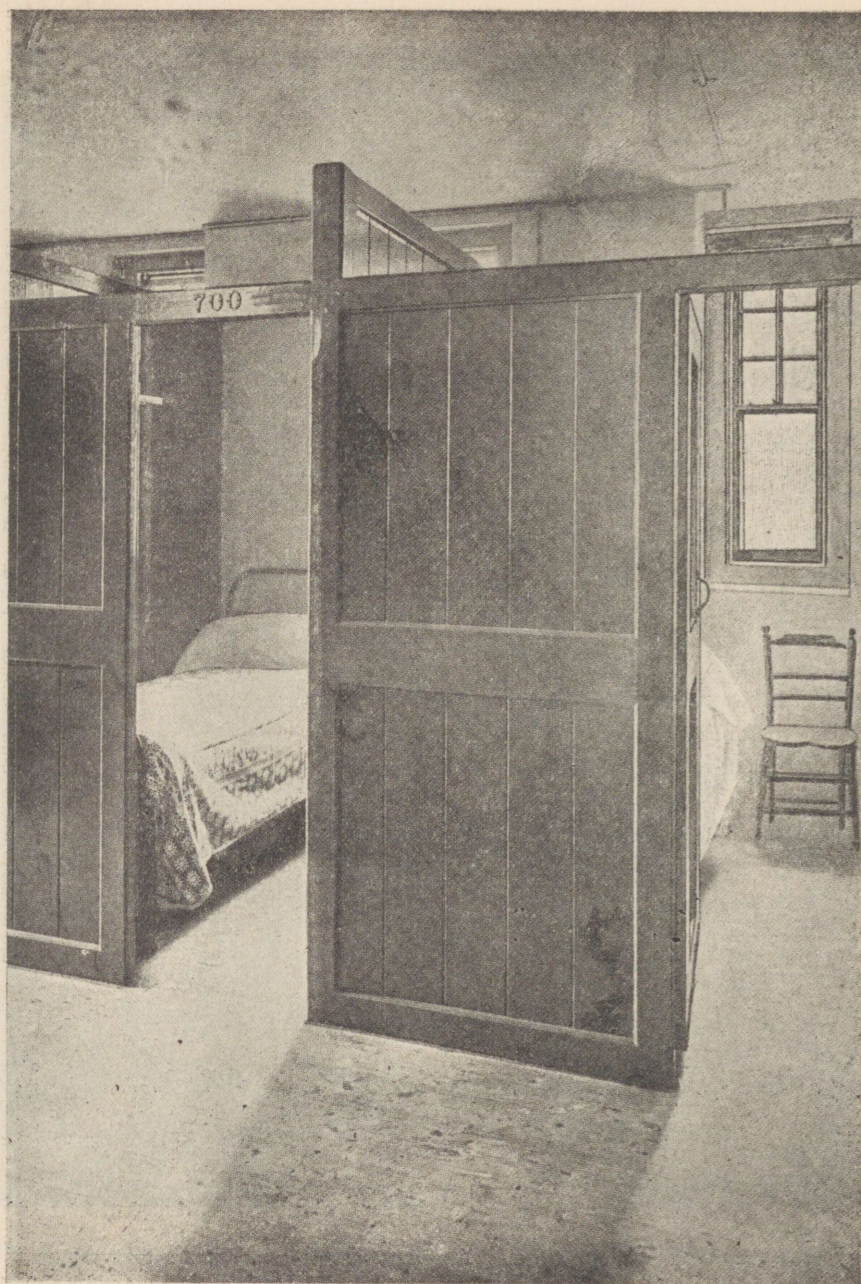
Pilt 3. Ühiselumaja fiskeit mehanilise fiske- ja wäskfäijate äralugejaga.

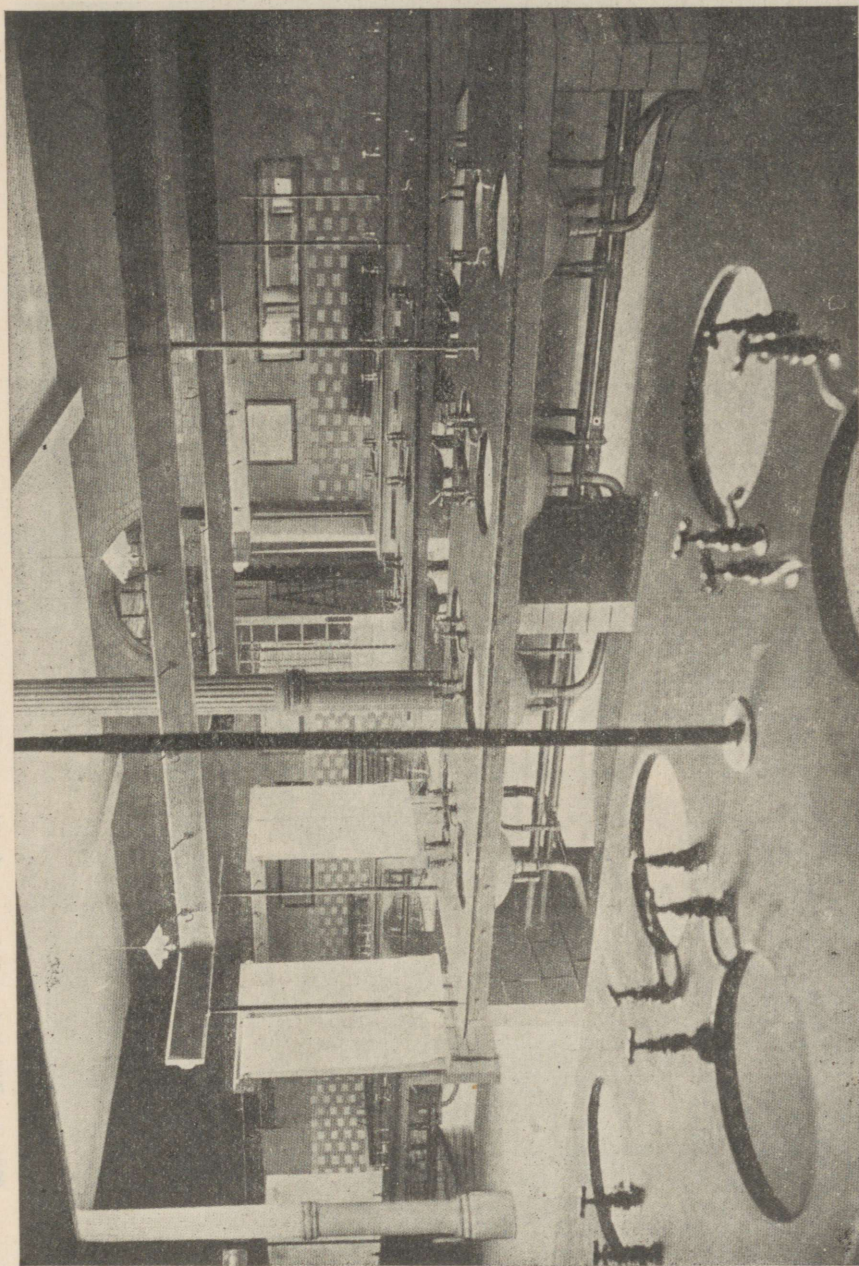
Pilt 4. Portjelanist jalawannide tuba, mis k6ikidele v6magojatele hinnata tarvitada on.

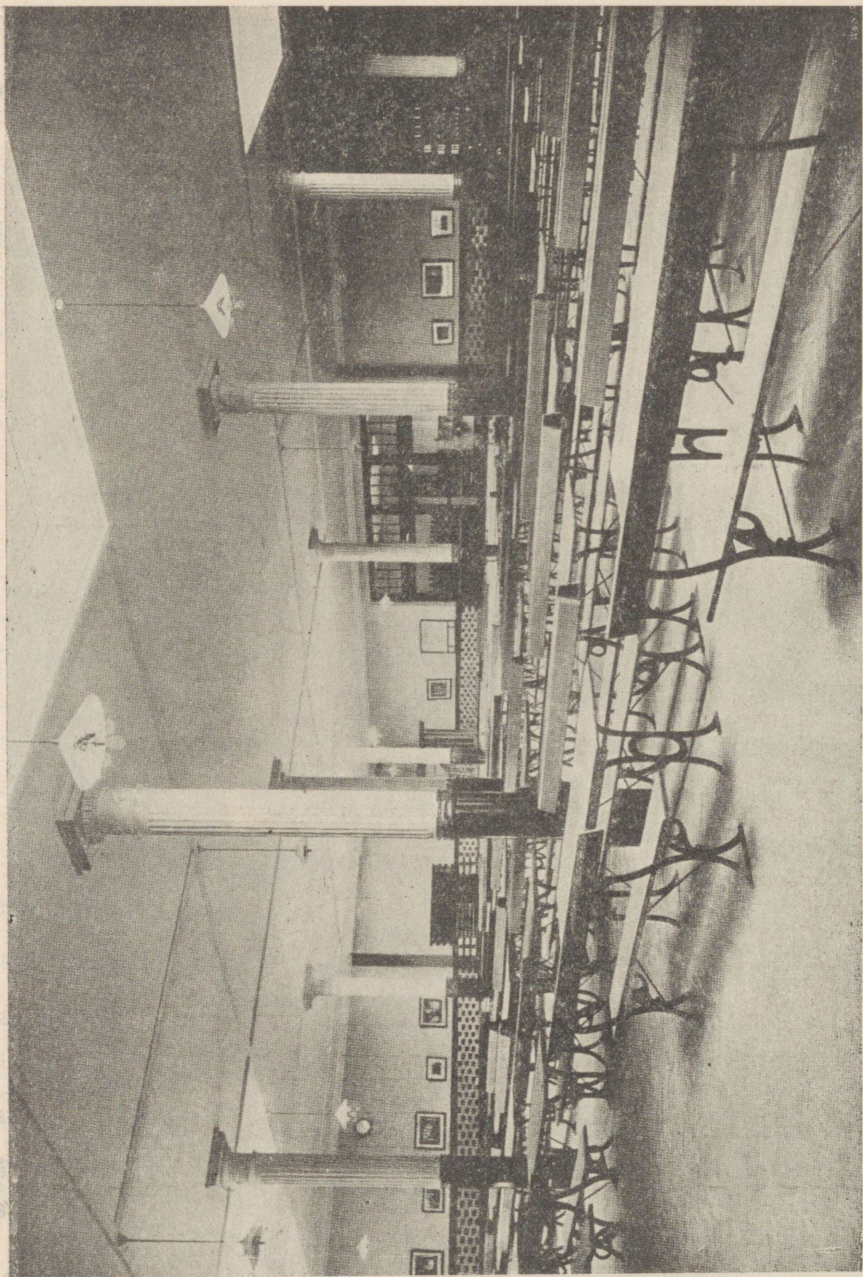
Þítt 5. Koríbor, mílle kumagíl pool fórwal öömagamífe=laternab ajuwad.

Bilt 6. Baade koridorist magamiše-laternasije.

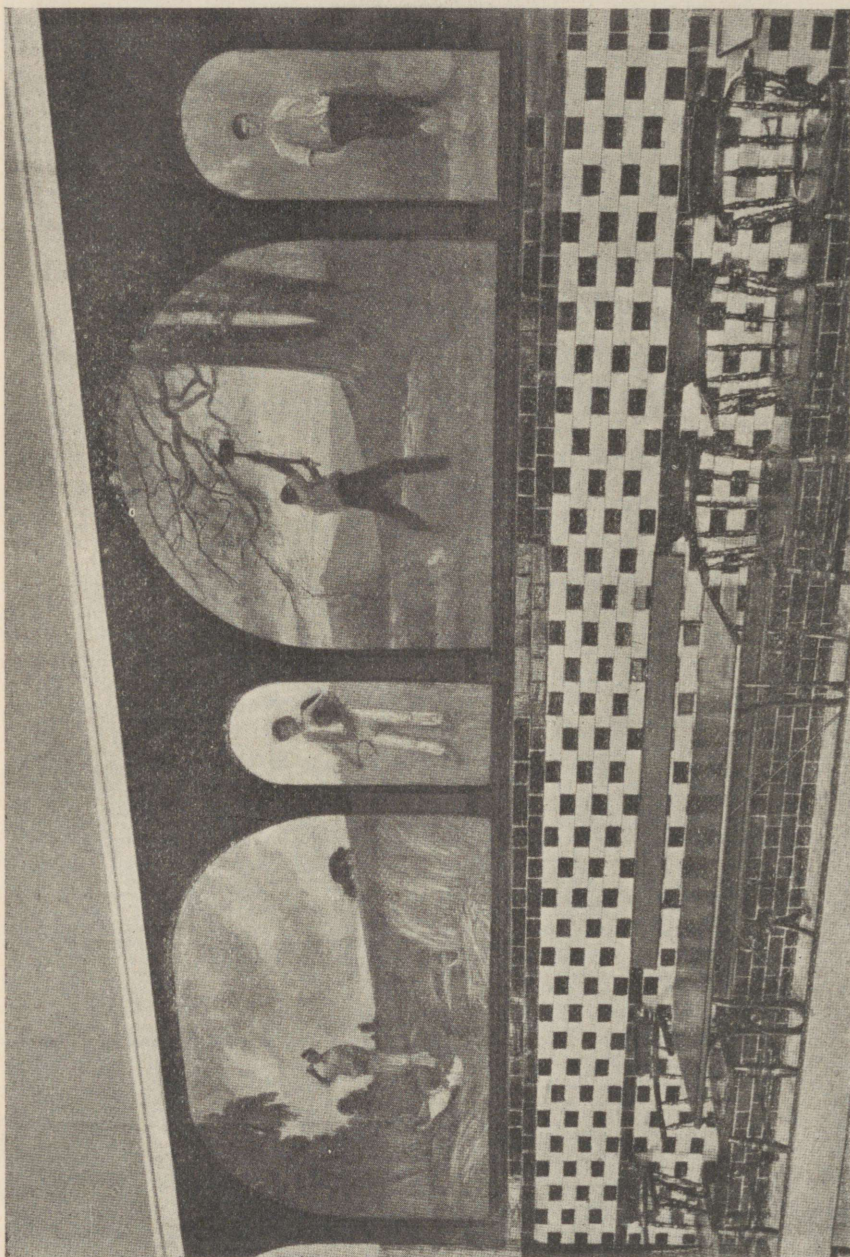
Пит 77. Рефеміфетуба мarmorіфт пепулаубадєга іа мейлач-прандєга; іга пєфутанї іурдє тубє фїлм іа іое пєлї.

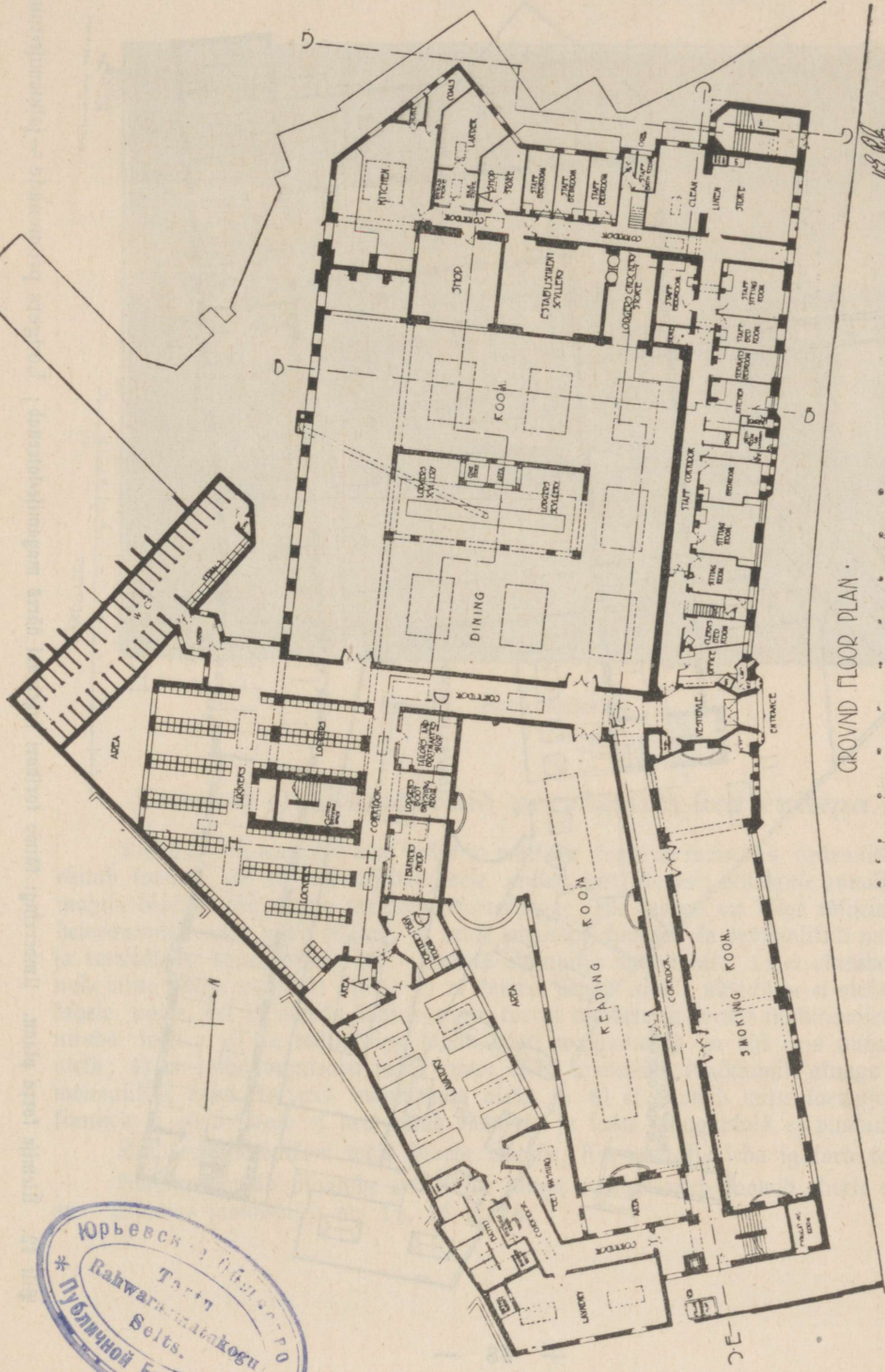
Plilt 8. Söögituba-restauranti puhveti ja pliitidega, mille peal elanikud ise omale toitu valmistada võivad.

Рис. 9. Зубеице и тубеице зал.

Фиг. 10. Сугемиртоа Јеинаилуштуфед.

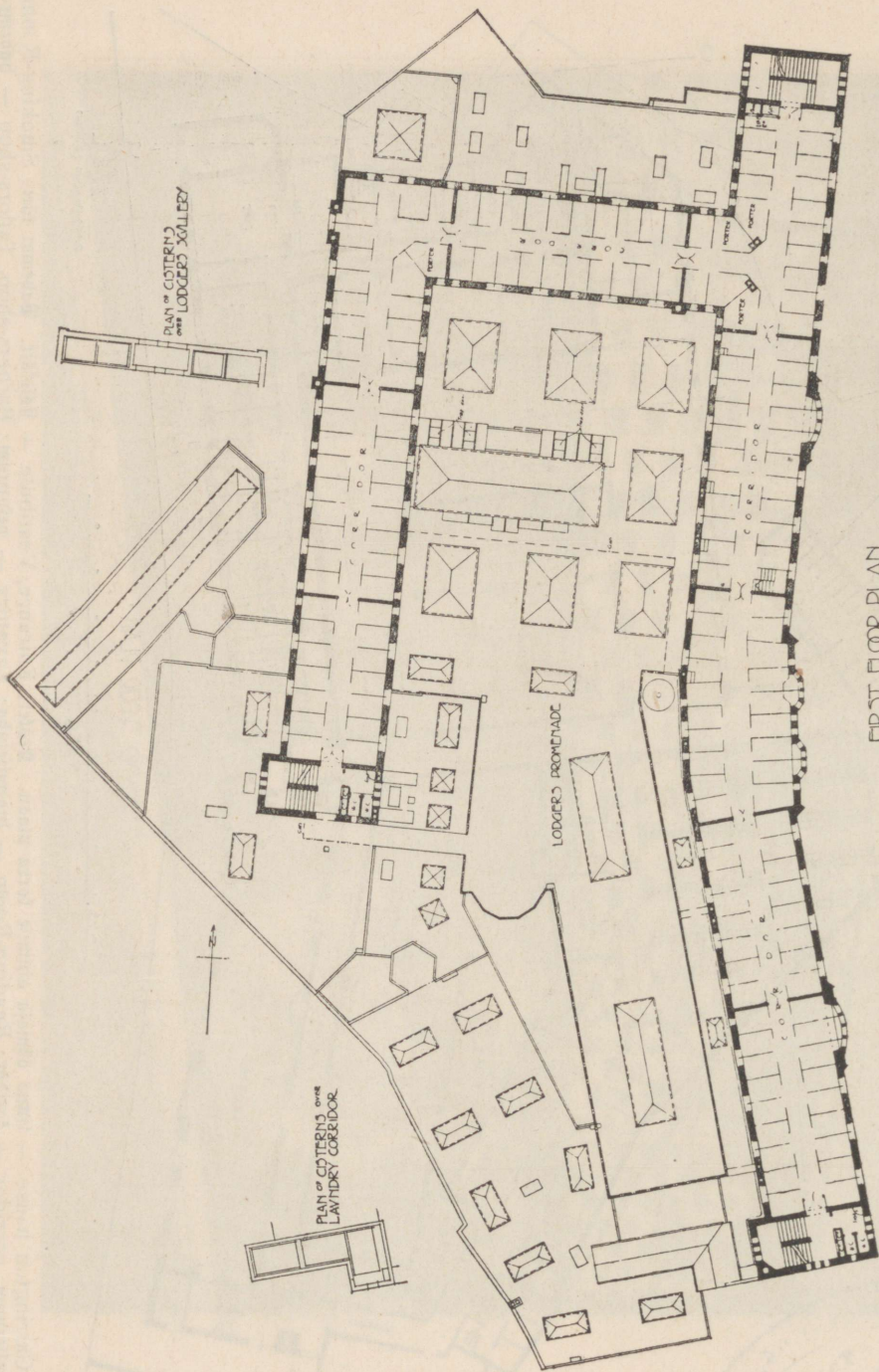
GROUNDFLOOR PLAN

SCALE OF FEET

W. C.

СУПЕРИНТЕНДЕНТЪ АРХИТЕКТЪ

Platt 11. Garrington hause — linna õnemaia alumiitie forra p'laan. Restel: Entrance, Vestibule — j'isjetk'it. Pa'hemat f'at: Smoking-Room — ju'isjetamieruum; corridior — foridor; Reading-Room — lugemistuba; Lavatory — j'ugemistuba; Barbers-shop, Tailors-shop — j'abemaeioja ja t'atsepa j'õuuba. Zagapool: Lockers — infutagueid ruumid; W. C. — w'lj'afatitug' r'õjad. Pa'hemat f'atit restforidorit: Dining-room — j'õomatuba; scullery — j'ahwer; kitchen — f'õõt; coals — j'uterruum; Linen Store — pe'jutabu; Office — f'ontior, j'elle f'õrwal teenijate eluruumid.

FIRST FLOOR PLAN.

SCALE OF FEET
 0 5 10 15 20

W. P. ...
 ARCHITECT

Platt 12. Ülemise torra plaan. Umberringi kätiva koridori kahepool küres magamisse-laternad; Lodgers promenade — jalgutamise-ruum.

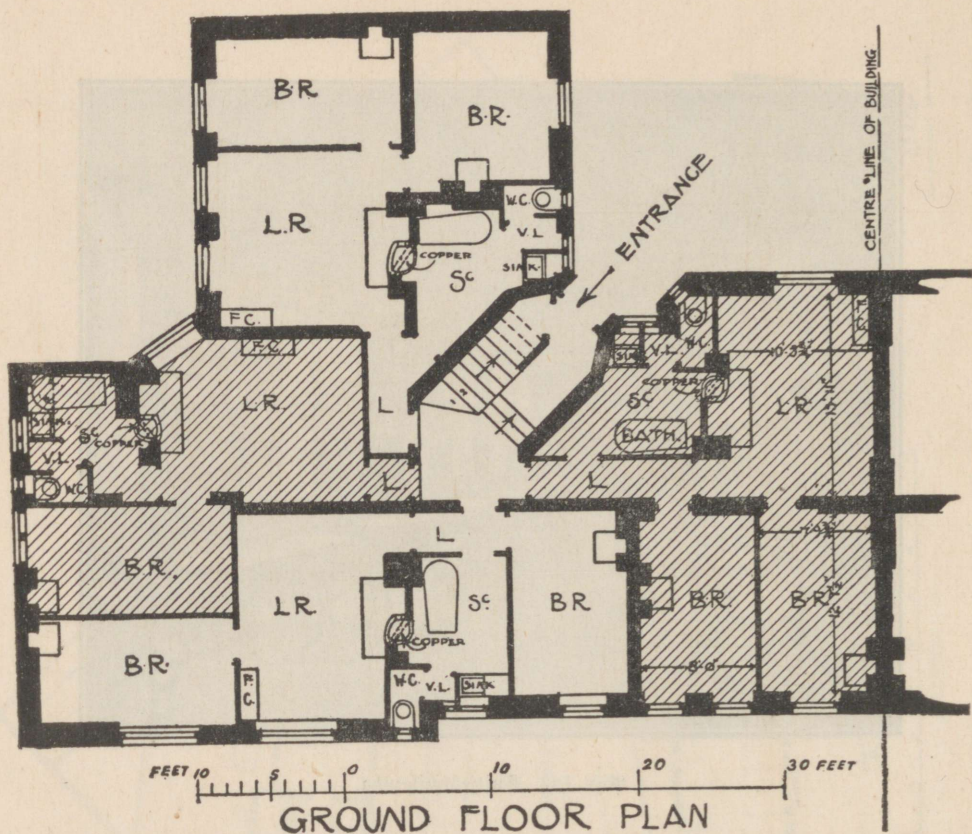
Pilt 13. Suitsetamisetuba.

Suured majade-blokid perekonna-korteritega.

Linna keskosades, kus maa kallid ja väikeste korterite tarvidus ijeärani suur, ehitab komitee, ehk ta küll üksikmajadele, millest jutt alamal, eesdiguje annab, suuri majade-blokkisi ijejeiswate perekonna-korteritega; jelle juures on kõige tõsisemalt tähelepanemine selle peale sihitud, et peale odawuie korterid ka võimalikult mõnusuje ja terwishoiu nõuetele wastataks. Selleks ehitatakse majad nii: 1) et elutubade afnad mitte põhja poole ei oleks; 2) et korteri afnad ainult ühte külge ei oleks, waid kahele poole, nii et afande lahtitegemise korral tõmbetuult korteri tuulutamiseks sünnitada wõib; 3) et wäljakäigu kohad hästi walgustatud ja õhk neis puhastatud oleks; 4) et toidu tagawara jaoks ruum oleks loomuliku tuulutamise afnaga; 5) et võimalikult igas korteris wanniruum oleks, ja 6) et hoomid mitte kaewusarnased kinnised ei oleks, waid et neis puud kaswaks ja laste mänguplats ei puuduks.

Kui korterile balkoni wõib juurde ehitada, siis püütakse seda igaford teha.

Waatame nüüd plaanide pealt, kui suurel mõõdul need soowid elusse wiidud on. Wõtame joonistused nr. 14, 15 ja 16.

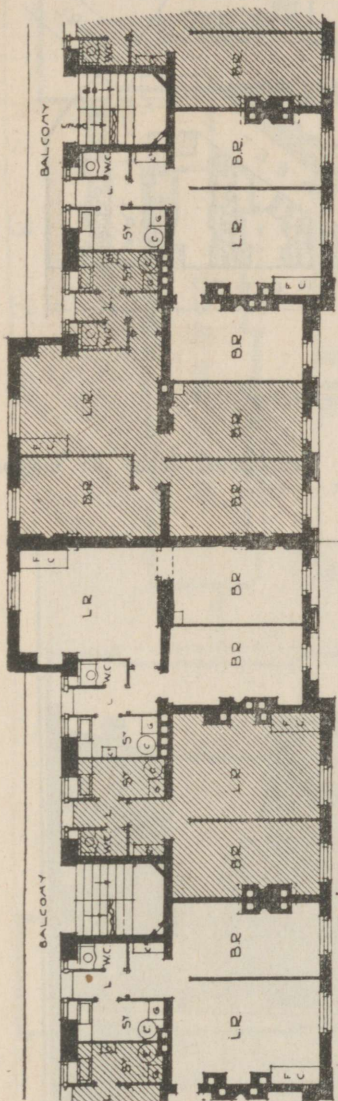
Pilt 14. Korteriite-bloki alumine kord nelja korteriga; B. R. — magamisetuba; L. R. — elutuba; Sc. — jahwer; Bath — vann; W. C. — wäljakäigu koht; Entrance — sissekäit; Sink — mustamee toru.

Efimeje peal näeme, et iga korteri üks trepi peale wälja tuleb, et igas korteris wannituba, walgustatud wäljakäigu koht ja toidukraami ruum on; köifidel on tõmbetuule sünnitamiise võimalus ja hästi walgustatud ning wastawad inglase eluwiifidele ja tarwidustele. Plaanist on näha, et jõögitoa-elutoa suurus 150 ruutjalga ning iga magamisetoa suurus 100 ruutjalga ümber on; magamisetoa peale ei tohi üle kahe inimeje tulla, lapsed alla 5 aasta wälja arwatud.

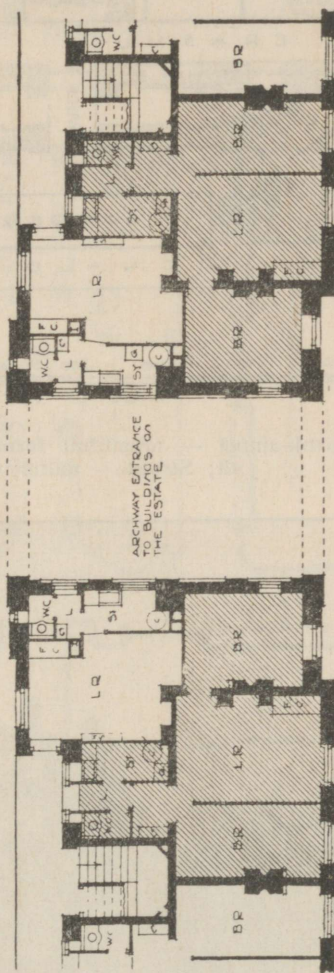
Plaan nr. 15 peal näeme, et ühedesje korteritesje sissekäik otse trepi pealt tuleb, teistesje — palkoni pealt, kuhu üheft küljest lahtine trepp wiib. Köif korterid wõiwad tarbekorral tuulutatud jaada ja on nad üleüldiselt efimeje plaani jarnajed.

Köif need korterid on ainult perekonna jaoks mõeldud. Puuduwad pimedad koridorid, ei ole võimalik ükfikuid tubasid wälja üürida, mis ka majawalitjsufe poolt keeldud on, tundub igas asjas kodusjus.

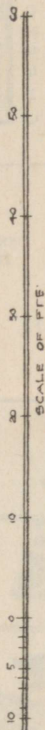
Seidame nüüd pilgu majade planeerimise peale, wõrreldes endist majade korraldamist praegusjega. Alamal leiame terve rea piltisid, kust näha on, kuidas kinniste hoowide eest hoitakse ja selle asemel majade sagara keskpaika puudega mänguplatisfi

SECOND FLOOR PLAN

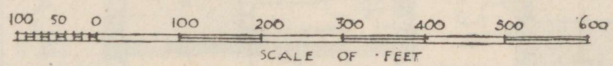
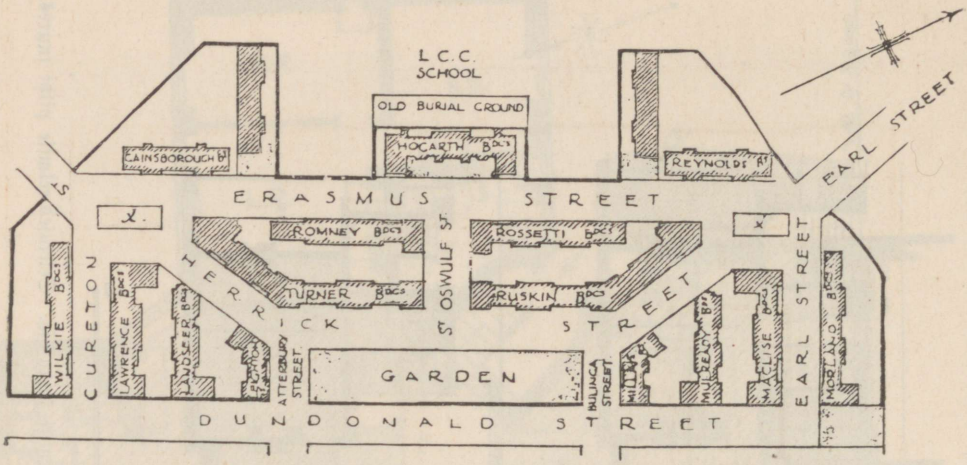
GROUND FLOOR PLAN.

Platt 15 ja 16. Eelmene tujutab juuremate korterite=bloki alumiise, teins ülemise torra oja. Seletuseid eelmise pilbi juures.

ajutatakse, kust õhk ja valgus iga afna juurde peajeb (pildid 37—40). Neidjama nõudmisi täidavad pildidel nr. 17—21 tujutatud ehitused, kust ka näha võib, kuidas sõrdlemisi suured wabad ruumid majade wahale jätatakse.

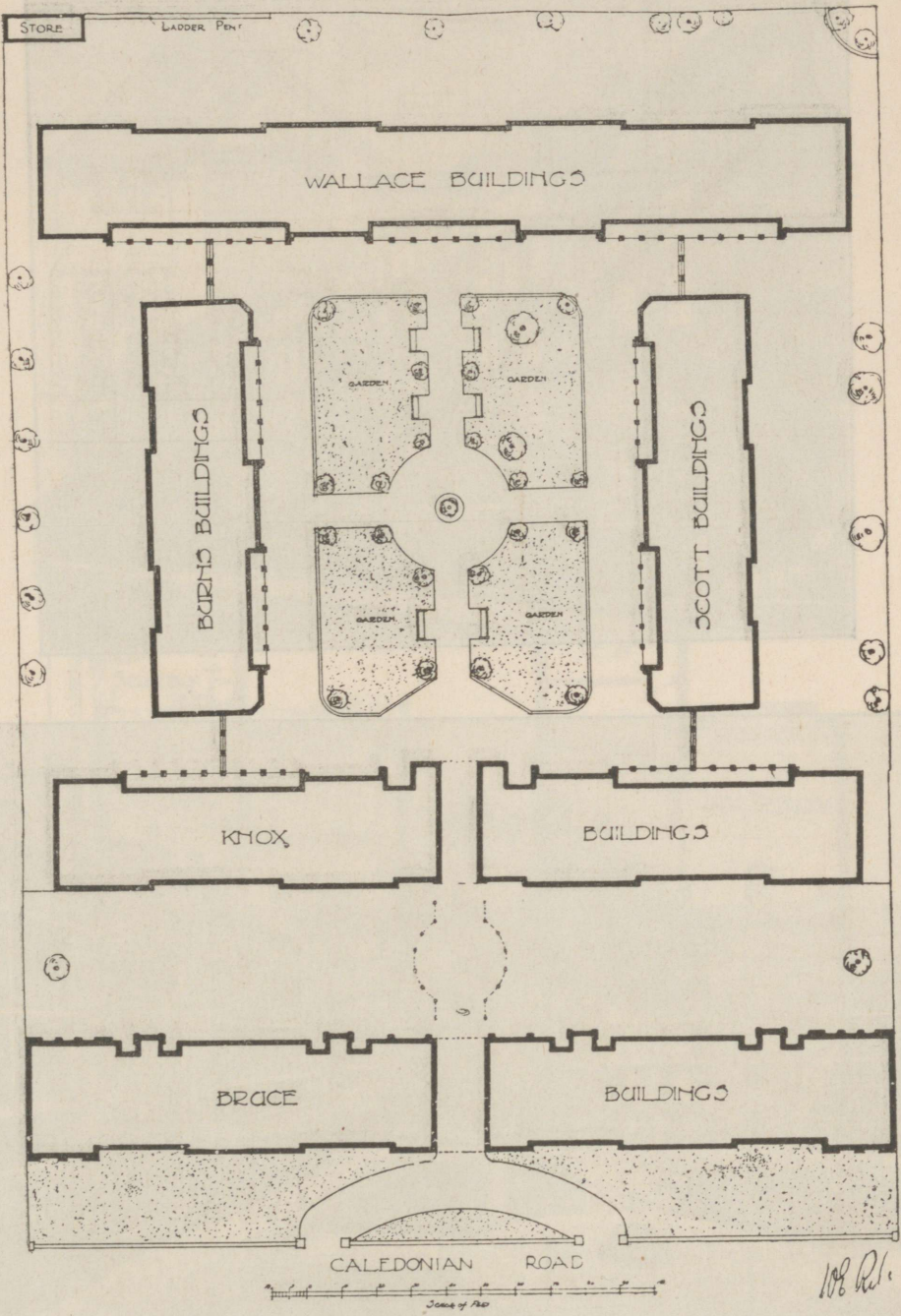
Kui kallid korterid niisugustes majades on? Kõhe toaga korter kõitide eel-pool nimetatud mõnustustega, wäikse pineda kõögiga maksab nädalas 3½ rubla,

Pilt 17. Millbank-asutus — tarwilifult forraldatud. Kriipsutatud kohad on majade all; Street — uulits; Garden — aed.

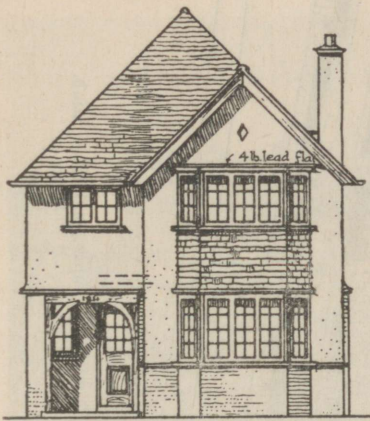
Pilt 18. Korraldatud linnajao ehitused, jama Millbank.

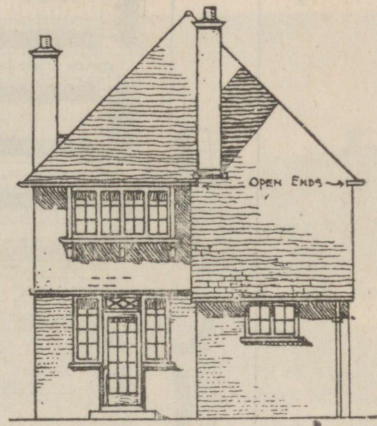
Pilt 19. Galedonian linna oja uus plaan; Buildings — ehitatud.

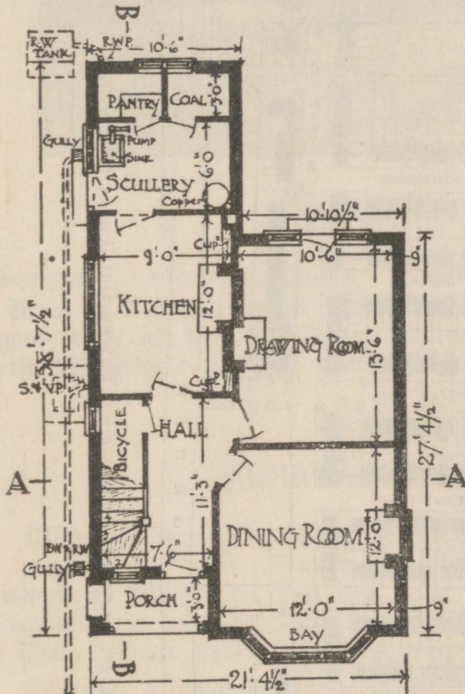
Билт 20 ja 21. Самад мајад.

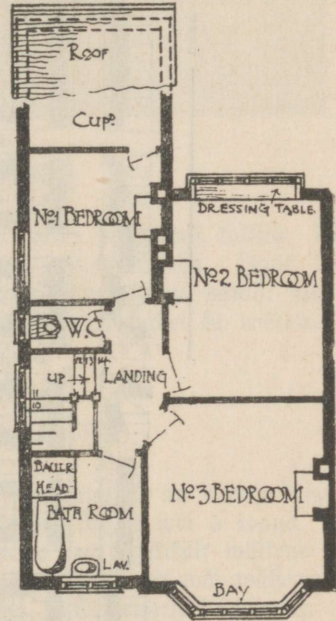
FRONT ELEVATION:

BACK ELEVATION:

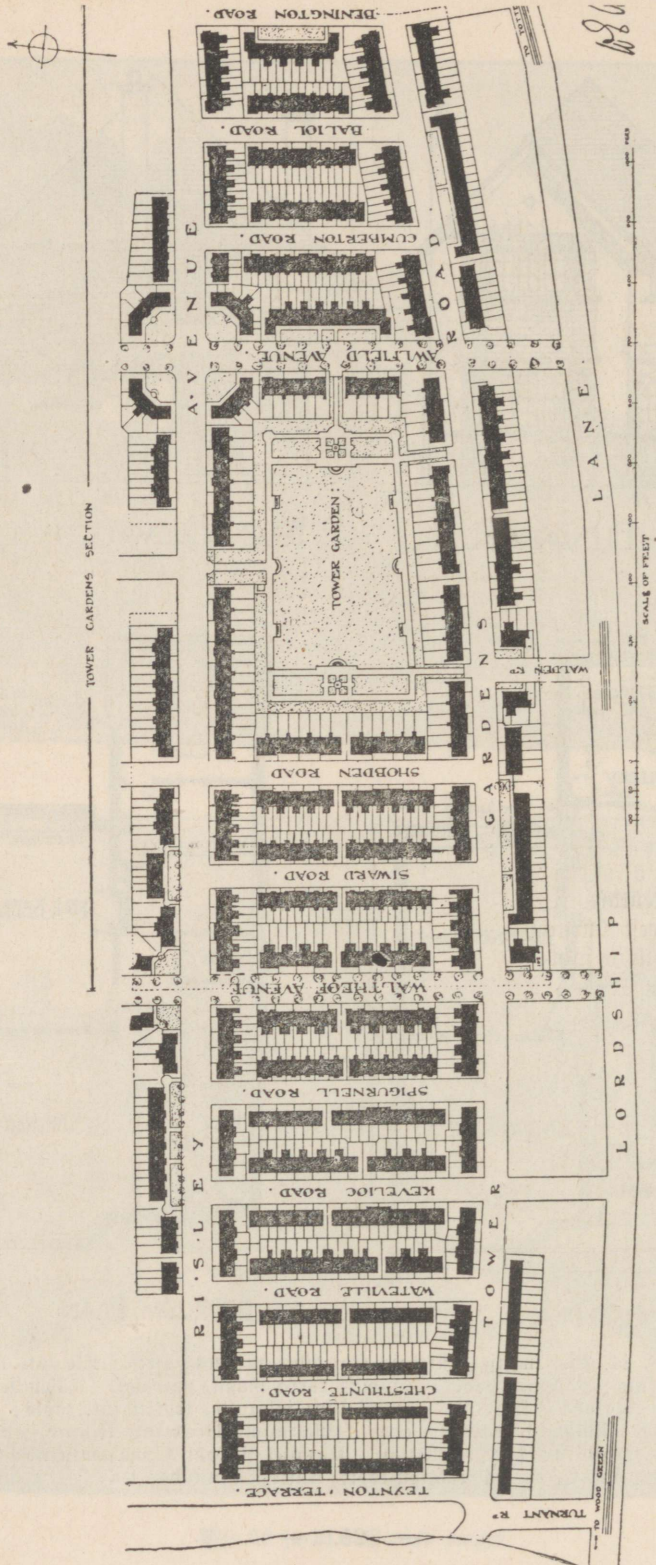

GROUND PLAN:

BEDROOM PLAN:

Bilt 22, 23, 24, 25. Inglise üsftmaja (fotedshi) tüüp. Front Elevation — eeltülg; Back El. — tagatülg; Pahejal pool — alumise korra plaan, paremal — ülemise. Porch — wõõrus; Hall — eeskoda; Bicycle — trepialune jalgratta, kroteti jne. jaoks; Kitchen — köök; Pantry — jõõginõude panipaik; Coal — süüteruum; Drawing Room — wõõrastetuba; Dining Room — jõõgituba; Bay — balkon. Ülemisel korral: 3 magamisetuba (Bedroom); Landing — trepp; W. C. — wäljastäigu-koht; Bath wannituba; Lav. — pesuwann.

Plat 26. White Hart Lane planeritub oja : Tower Garden — aed ; Road — teed ; muštub ojad — majad, walged — aiab.

Pilt 27. Kotedshide rida.

nelja-toaline — $5\frac{1}{2}$ kuni 6 rubla. Wannitoaga korter on natuke kallim. Üürnik-tude kohus on üleüldse trepi ja balkoni puhastamise eest hoolitseda. Igas korteris on gaas, mille eest üürnik maksab, nagu ta ka jõed kütmiseks ise ostab. Ehk need korterid küll tödliste jaoks on mõeldud, antakse neid arukordadel ka teistele.

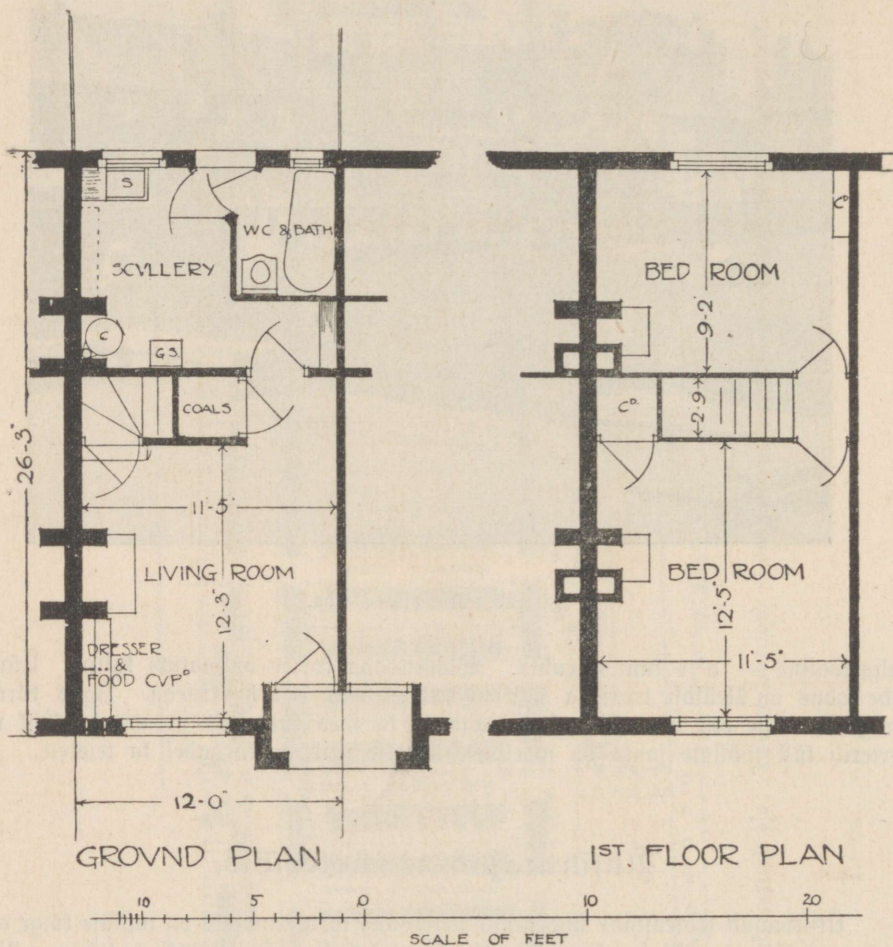
Üksikmajad või kotedshid.

Üksikmajad (kotedshid) ühe ainja perekonna tarvitamiseks on inglase kõige armsam majatüüp. Nad ehitatakse harilikult kaheksakordsed, 3 või 5 toaga. Peale iseseiswuse on kotedshi hea külg weel selles, et tema ees harilikult wäikene aiakene ja taga puudega hoo-aed asub. Harilikult on kotedshid reas või wähemalt kaks tükki kõrwu; ainult jõukate üksikmajad seisawad aia keskel teistest lahutatult.

Tähtsam üksikmajade asutus kehwmatele klassidele on White Hart Lane estate (p. 26). See on 83 desjätini suurune mõisa, 7 penikoormat Londoni kesk-paigast, kuhu elektritee wiib. Desjätinist makseti umbes 12,000 rubla. Kõigepealt ehitamise alla wõetud oja planeerimist näitab pilt 26. Keskele jäeti 500 jala pikune ja 300 jala laiune aed, mille korraldamiseks keegi lord 100,000 rubla tingimisega, et Londoni kõige wäesemate agulite juutidele asumisel eesõigus oleks, annetas. Kotedshide aiakestega koos sünnitab see umbes desjätini suuruse roheline platsi, mis terwele ajutusele tugewaks õhupuhasajaks on.

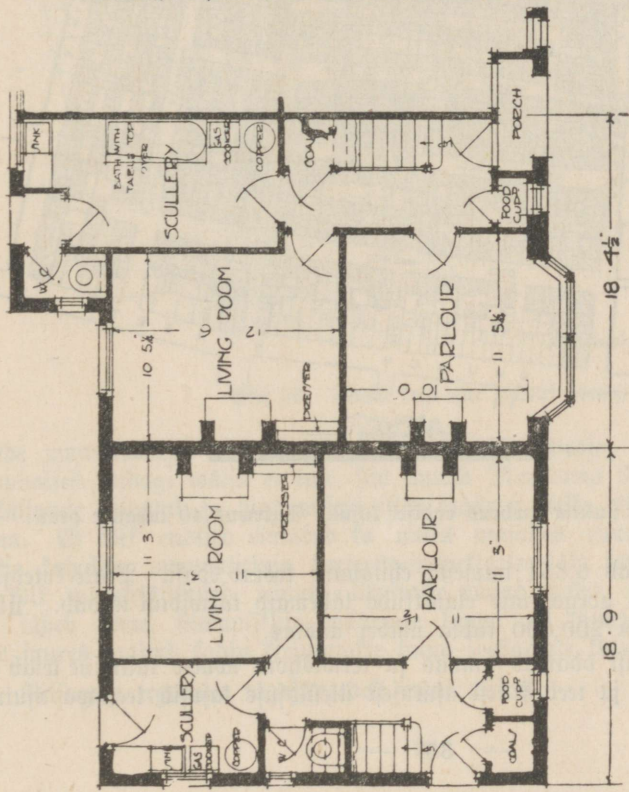
Iga majakefe uulitsapoolsel küljel on aiakene, mille majade walitjus ajutanud on; iga maja taga on aiaplats, mida iga üürnik ise korraldama peab. Üleüldse ei ole majade all mitte üle $\frac{1}{4}$ terwest platšit.

Waatame nüüd kotedšhi fisejeadet lähemalt.

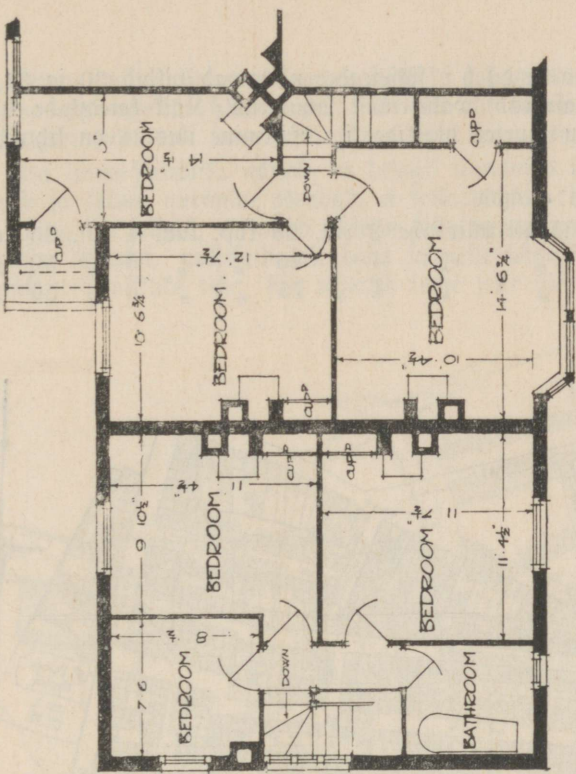

Pilt 28, 29. Kolmetoaline kotedšh, pahemal — alumine kord, paremal — ülemine. Sõnade tähendus on eelmisest selge. Dresser and Food cup — feina-kapid. Scale of feet — mõõt jalgades.

Kolmetoaline kotedšh (p. 28, 29). Alumisel korral wiib üks kõrge elutuba, mis ka söögitoaks on. Sama tuba on ka köögiks, sest siin asub iseäraline terawmõtteliselt kokkuseatud pliit, mis peale keetmise kaminaks on. Söögitoa taga on must köök, ühtlasi ka pesuköök, kus dieti toitu valmistataksegi. Siin on gaaspliit, katel, weetoru, toidukraami kapp ja üks aeda. Köögist wiib üks wananitupa, kus ka wäljaskäiguuht on. Ülemisel korral ajuwad faks magamisetuba feinakappide ja kaminatega. Igašje korterisje tuleb gaas; tema tellimiseks on ainult tarwis sellekohane rahatükk automatilise gaasikulu arwaja fise lasta. Niisuguse kotedšhi eluruumide juurus on 554 ruut-jalga, üür umbes 160 rbl. aastas.

GROUND FLOOR PLAN

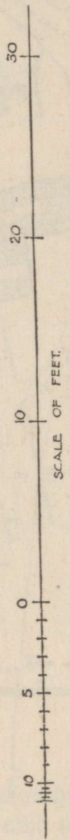

FIRST FLOOR PLAN

Platt 30, 31. Mõietoaline fotoebis: pahemal — alumine ford jöögitoa ja mõõtaeterumiga (Parlour), paremal — ülemine ford kolme mögamijetoaga. Meie plaani peal on faks ühejaguist fortieri tujutatud.

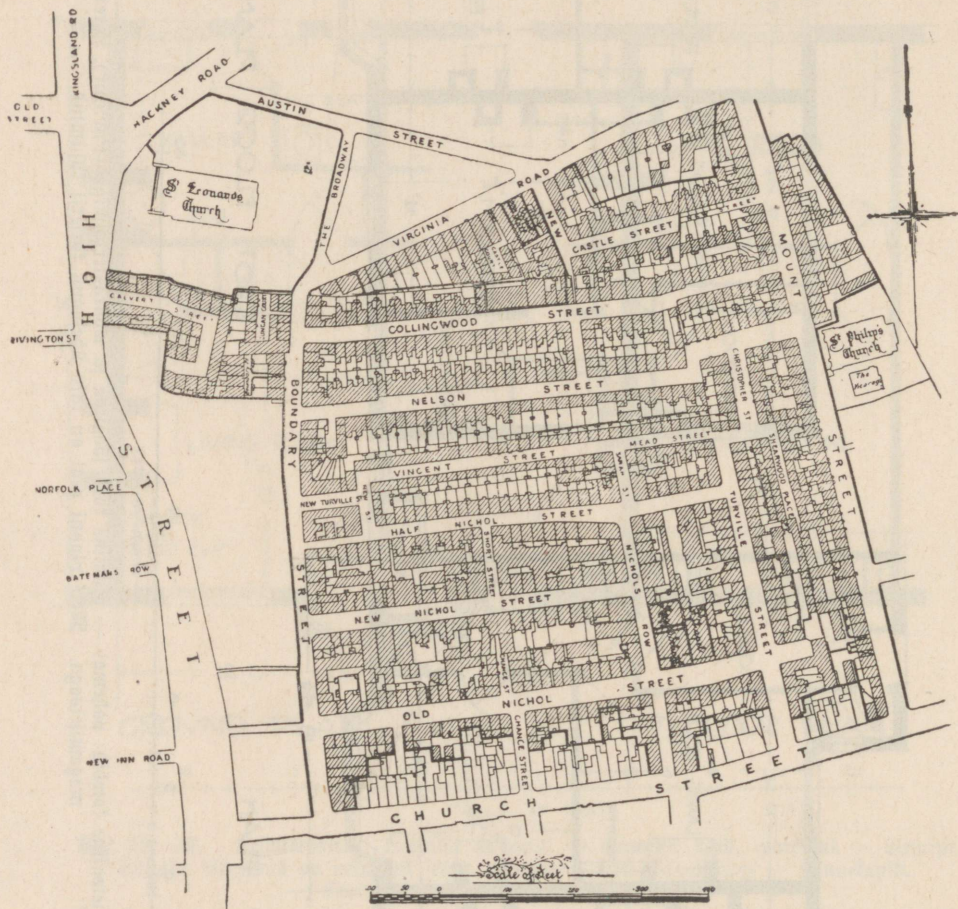
W. A. A. A.
SUPERINTENDING ARCHITECT

Wiietoalije kotedshi fisiseadet näitavad pildid 30 ja 31, kus faks kotedshi ühe katuse all asuvad, waheseinast lahutatud. Kõik kotedshide eluruumid on 9 jalga kõrged, nagu suurtes blokkideski. Siemine ilustus on lihtne, kuid küllalt meeldiv.

1913. aasta juuliks oli olemas :

300 kolmetoalist kotedshi; nädali üürraha 3 rbl. 25 kop. funi 4 rbl. 25 kop.
310 neljatoalist " " " 4 " 25 " " 5 " 50 "
237 wiietoalist " " " 4 " 75 " " 6 " 50 "

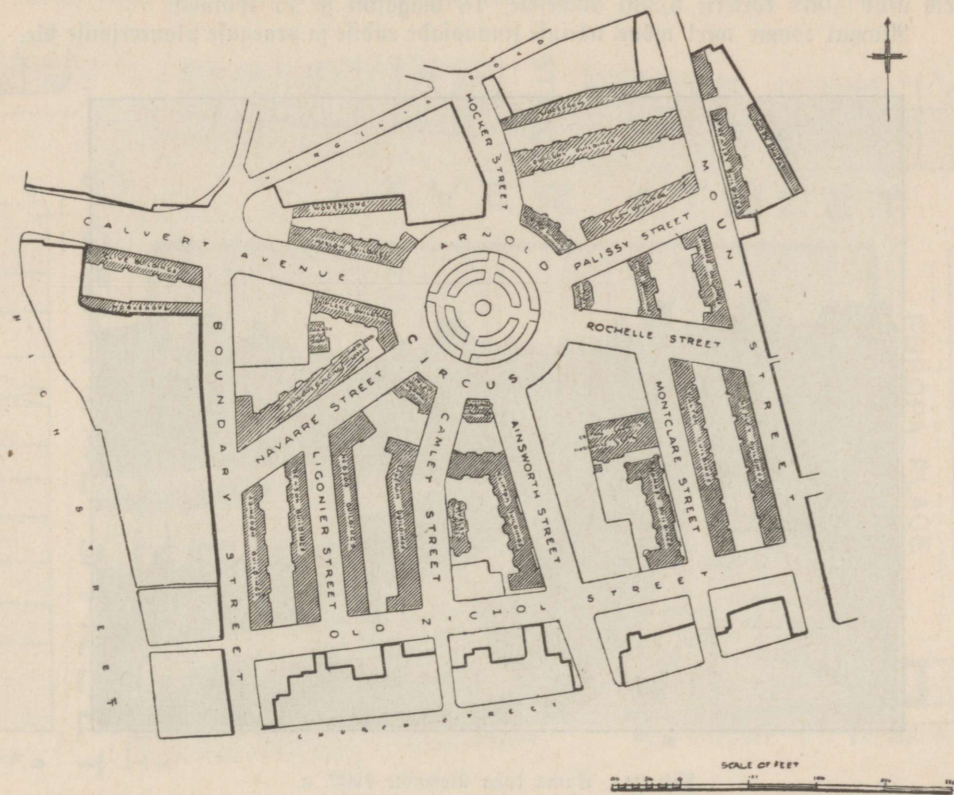
Pilt 32. Boundary uulitsa ümbrus endisel kujul. Surewus 40 tuhande peale.

Terwes asutuses elab 6,651 inimest; ehitamine kestab edasi. Peale kotedshide on asutuses kaubamaja 5 poega, mis elanikkude lähemaid tarwidusi täidab. Üleüldine fissetulek asutusest on 200,000 rubla ümber aastas.

Mõnujus, wõrdlemisi odawad hinnad ja terwishoiu nõuete täitmine leiab elanikkude täit lugupidamist ja teeb sellest asutusest üleüldisuse kasusid teeniwa asutuse.

Celpool nimetamise, et komitee peal ka kohustus on tervishoiu wastaste Londoni wanade agulite hawitamine. Ei ole ehk huwitujeta neid wormitaitmisi ja tegelikka abinõusid ette tuua, millega ta seda oma eesmärgi kätte saab.

Kui linna-statistika näitab, et kufagil linnaosas jurewus wõi haigeks jäämine suureneb ja lähem uurimine tõendab, et selle põhjus kohaliku linnajao korterioludes seisab, ning kui selgub, et muud abinõu selle parandamiseks ei jää, kui olewad majad maha lõhkuda, uulitsaid laiendada ja neile teine siht anda, et päikese juurdepeajemist võimalikuks teha, siis tehtakse kõige selle üle kohane akt ja komitee astub

Pilt 33. Sama koht uue plaani järele.

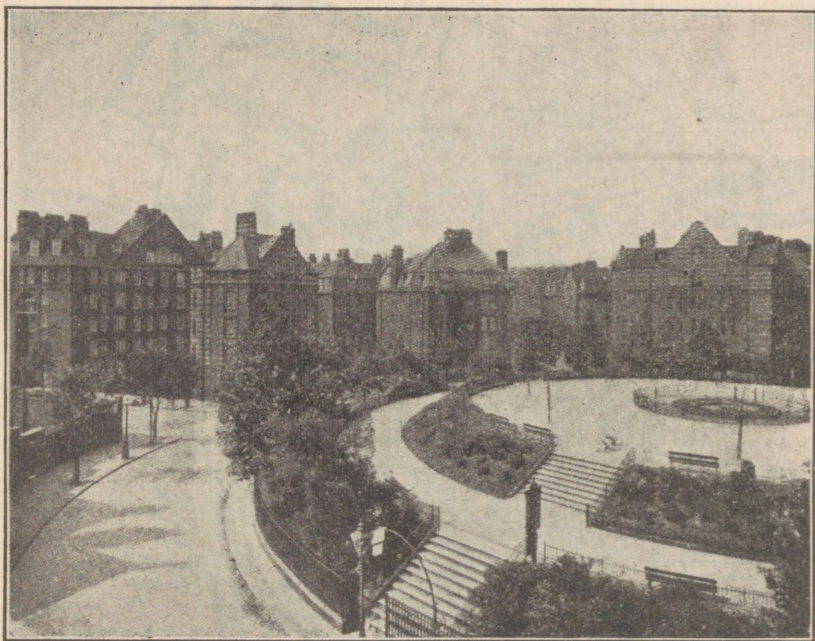
majade omanikkudega rahalise külje üle läbirääkimistesse. Kui wabatahtlisest kof-kuleppimisest midagi wälja ei tule, siis annab Maakonna Nõukogu asja parlamenti, kes küsimuse otjustab ja hindamiseks isiku määrab, kelle otjuse alla pooled peawad heitma. Et kõik endised elanikud ka uutes majades ruumi leiaks, jelleks määratakse kohaliku omawalitjuse korterite-inspektorite läbi korterite tarwilik arw ära. On kõik wormitaitmised tehtud, lõhutakse majad maha, materjal müüakse ära ja maa läheb tema filmapillkise wäärtuse hinna all täidesaatwa komisjoni kätte. Selle juures saadud kahju kirjutatakse linna jookswale kuluarwele.

Niijuguse tegewuse tagajärgedest mõni näitus.

Esimehe suurem terwishoidliste olude parandamise katse sel teel on Boundary street area (p. 32). Mõte tekkis 1890. a., jamal aastal seati arstiteadusline akt selle linnaosa üle kokku, milles tähendati, et selle linnaosa endisesse seisukorda jätmine linnaelanikkude ühiselulise hädaohu kätte andmist tähendab, kuna surevus seal 40 inimeseni 1000 peale on tõusnud, kuna naabri linnajaos ta alla 23 tuhande peale on, terwes Londonis aga ainult $18\frac{4}{10}$ tuhande peale. 1891. a. tuli parlamendi otsus. Hulgast plaanidest võeti pilt 33 kujutatud plaan vastu, mille keskel 300 jalga läbimõõta ümargune plats asub ja uulitjad igale poole lähewad.

Ehitamist toimetati jagude kaupa; 1900. a. awati kõik hooned pidulikult. Reis asub 1069 korterit 5,380 inimesele, 18 magasini ja 77 töötuba.

Mamal toome veel mõne näituse linnaosade endise ja praeguse planeerimise üle.

Pilt 34. Sama koha üleswõte 1900. a.

Kust tuleb korteriolude korraldamiseks tarwilik raha?

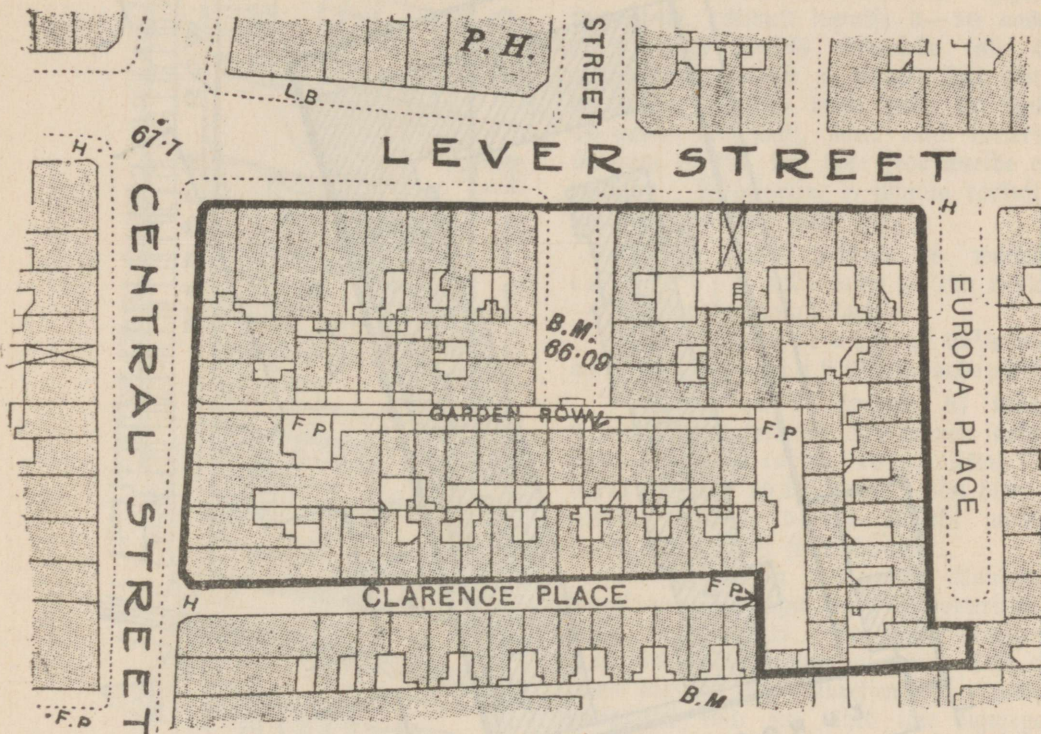
Maakonna Nõukogu teeb pikaajalisi laenusid (60 aasta peale) $3\frac{3}{4}$ protsendiga; wõla kustutamiseks makstakse iga aasta tarwilik summa 3 protsendiga jookswale arwele. Wanade majade omandamise lijakulud tulewad eelarwe järele, nagu beldud.

Korteri hinnad määratakse nii kõrged, et peale protsendi ja kapitali kustutamise ka jookswad kulud (parandused, maksud, teenimine) tasutud saaks. Linnamaksudid wõetakse üleüldistel alustel. Paranduste kaswasse on tänini igaaastaste selleks määratud summade ülejääkidest auwääriline 600,000 rublaline summa kogunud; majade sifemust korraldatakse harilikult 7 aasta sees, wälimust — 4 aasta sees kord.

Mis laenude saamisest puutub, siis on see igati kergendatud, kuna linn osanikuks on ja sissetulek ettevõttest igati kindlustatud. 31. märtsini 1912. a. on Londoni Maafonna Nõutogu ehitatud: 6,428 korterit ja 2,844 kotedshi, üleüldse 26,291 toa ja 1,856 vömaja-laternaga, ühtekokku 54,141 inimese jaoks.

Rahaline läbikäik 1. apr. 1911 kuni 1. apr. 1912.

Sissetulek umbes 2,150,000 rubla. Väljaminek ühes kapitali protsendi, kapitali kustutamise ja jooksvate kuludega umbes 2,075,000 rubla, ülejääk umbes 75,000 rbl.; jooksva arve protsendid juurde lisades on puhas kasu umbes 83,000 rubla, jeeaga ligi 4 protsenti üleüldisest sissetulekust.

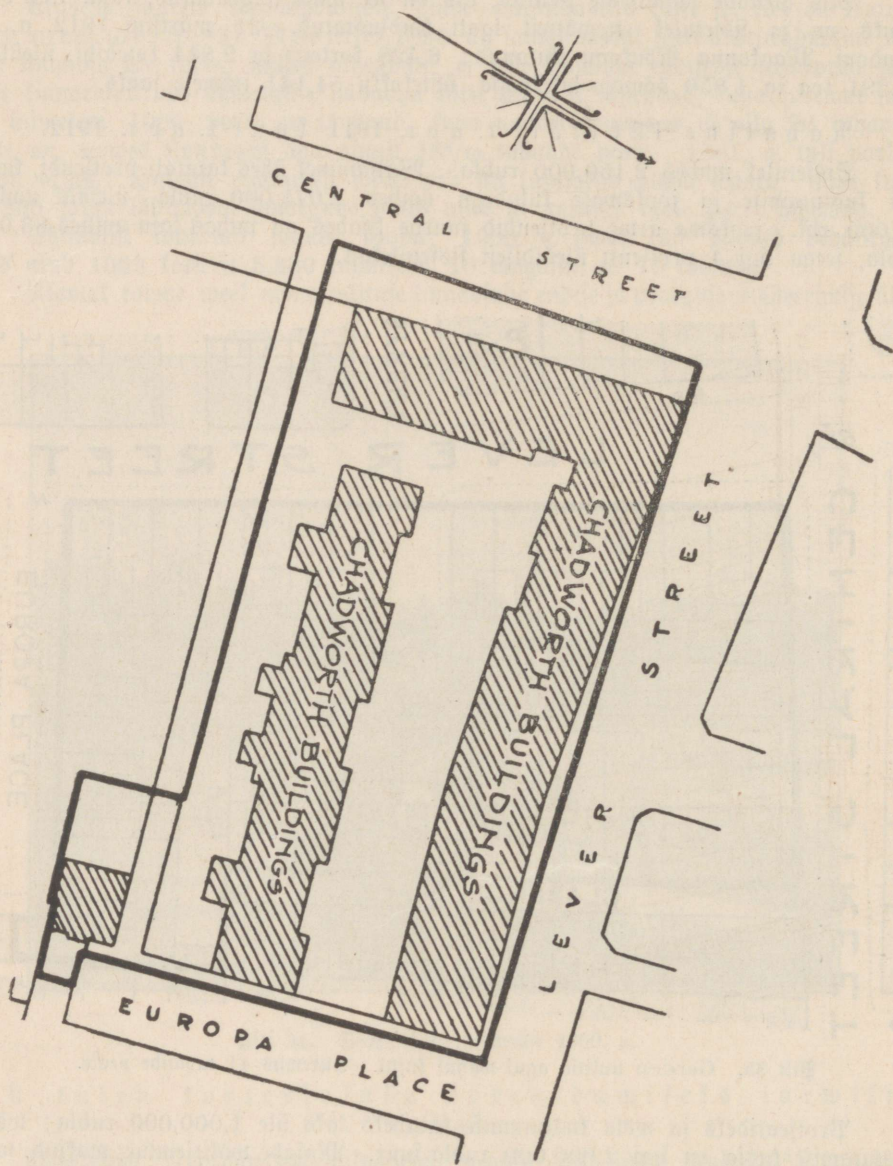

Bilt 35. Garden uulitsa agul manal kujul. Surevus 41 tuhande peale.

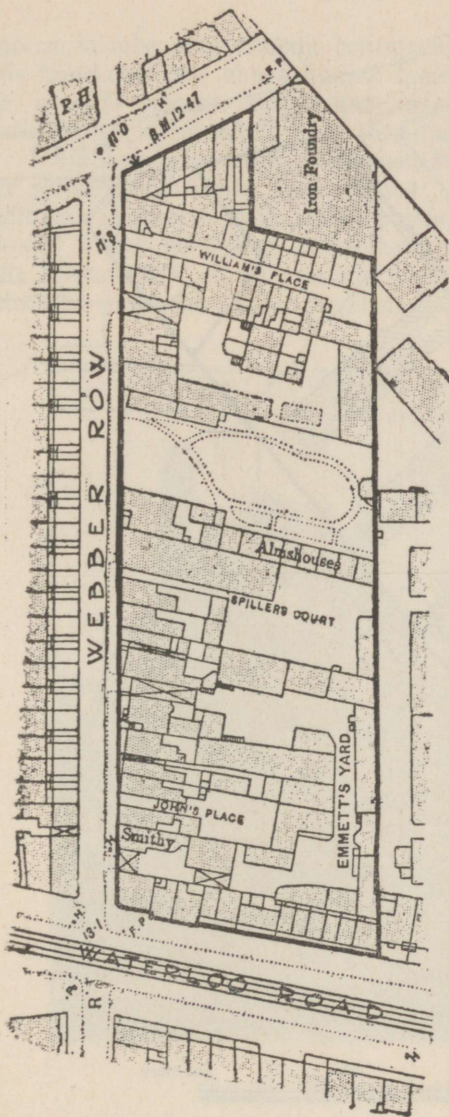
Protsentideks ja võla kustutamise kuludeks läks üle 1,000,000 rubla; võla-kustutamise kassa on ligi 2,000,000 rubla suur. Majade valitsemine, maksud, veeti, valgustus ja väikesed parandused maksid ligi 37% tervest sissetulekust. Paranduste kassa ülejääk kasvas 620,000 rublani. Saamata jäänud summad üürniku-delt ja tühjadest korteritest (auest) tegi ligi 8% tervest sissetulekust välja.

Arvustituteated jama aasta kohta.

Majadest kolisid välja 3,026 üürnikku, mis 33% kõigest elanikkudest sünnitab, nendest 2,699 omal tahtmisel, 327 majavalitstuse nõudmisel korratu maksmise või elu pärast. Sisje tuli 6,223 sooviavaldust, millest 54% täidetud sai. Peale selle

Pilt 36. Sama koht peale 1905. a. planeerimist.

Pilt 37. Webber ulitja ümbrus wanal kujul. Suremus 30¹/₂ tuhande peale.

linnajaosje elama ajuda mõtlewad. Kuid lõpuliselt ei nõua terve ettevõtte linna käest mingit ohwrit, kuna jookswad kulud taetud saawad ja aja jooksul wõla kustutamiseks makstud summad linna kassasse tulewad. Londoni õige kestwad kogemused näitawad, et korteri-nälja vastu mõitlemine võib olla ja peabki olema linna omawalitsuse asi.

Mitu korda oleme tähendanud, et peale omawalitsuse-asutuste ka erajeltsid korteriolude parandamiseks tõotawad, milleks linnawalitsus neile odawat (mitte üle 4%) pikaajalist laenu mureseb, kui ettevõtjad lubawad mitte üle 5% dividendi nõuda. Kõige tähelepanemiseväärilisem neist ettevõtetest on — a i a l i n n a d.

täideti 681 soowiawaldust korterit wahetada, enamasti perekonnaliikmete arwu muutumise tagajärjel. 2,220 rubla üüri tuli lootujeta wõlgadeks tunnistada.

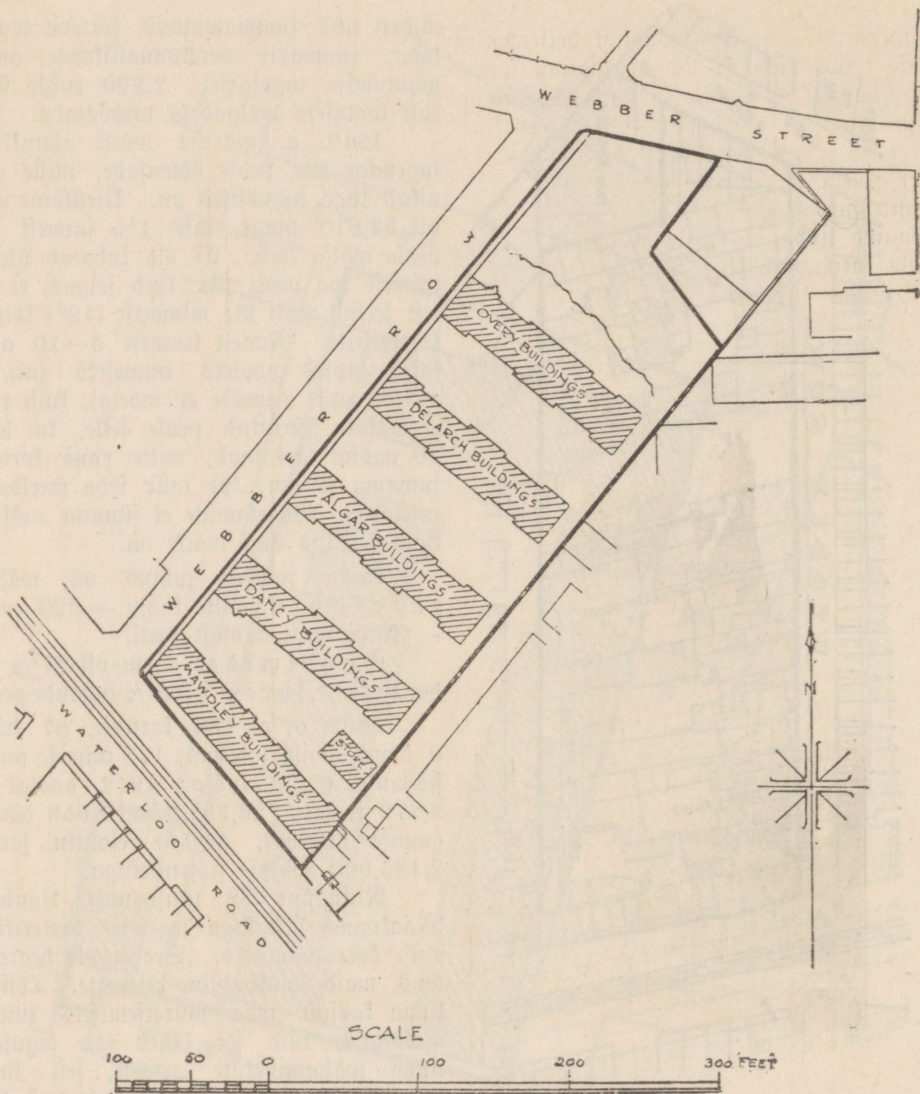
1912. a. märtsis wõeti elanikkude lugemine ette, peale õõmajade, mille elanikud liiga juhuslised on. Üleüldine arw oli 32,610 hinge, mis 1¹/₄ inimest toa peale wälja teeb. Ei ole lubatud üle 2 inimese toa peale olla, kuid selgus, et sellest keelust tihti üle minnakse (12⁰ kõigest korteritest). Nimelt loetakse 5—10 aastased lapsed pooleks inimeseks (alt 5 aastat lapsi arwesse ei wõeta), kuid tihti ei waheta üürnikud peale selle, kui laps 10 aastat täis saab, mitte enne korterit juurema vastu, kui talle jeda meelde ei tuletada. Wahetamine ei sünnita raskust, kuna üürilija õige wäike on.

Nästa jooksul juhtus 36 wäikest t u l e k a h j u, mille kahju — 220 rubla — finnitamise kassast kaeti.

S ü n d i m i s t e a r w oli 27¹/₂ tuhande peale, j u r e m i s i 8¹/₂ tuhande peale.

1892. a. oli 56 korterit, 87 tuba, 0 õõmagamise laternat, 174 inimese jaoks, sissetulek 6,290 rubla; 1912. aastal — 9,272 korterit, 26,291 tuba, 1,856 õõmagamise laternat, 54,141 elaniku jaoks, 2,135,900 rublase sissetulekuga.

Niisugune on peajoontes Londoni Maafonna Kõufoogu tegewus korteriküsimuse korraldamiseks. See ei ole heategewus, waid ühiskondline ettevõte. Tõsi, et linna kassast maa muretsjemiseks juurde makstakse, kuid see läheb täie õigusega linna wäljaminekute arwele, sest linna haiguspejefid hääwitades wabastab linn ennast ühiskondlisest hädahüst ja jeda tuleb, muidugi, terve linna kulul teha ja mitte üksi nende kulul, kes pärast sinna

Pilt 38. Sama koht 1907. a.

Aialinnad — tulewiku linnad.

Tulewiku linnad või aialinnad on odawa platsi peal, kindla, otstarbekohase plaani järele ehitatud asundused; maa peab igaweste kogukonna omanduseks jääma, sellepärast saab temaga jahkerdamine mõimataks ja maa väärtuse kasvamine läheb üleüldiselt heaks. Aialinnad on korteriküsimuse kõige põhjalikum otsustamise viis niikasti majanduslikest kui terwishoidlikest seisukohast. Aialinnade liikumise lõpueesmärk on maa sifemine koloniseerimine, mis püüab suurtelinnade kitsust ühes sellest sünnitatud haiguste, suure jurewuse protsendi ja kõrgete korterihin-

dadega kaotada ning tööstust deſentraliſeerida või üle maa laiali aſetada. Ümb-
ruſe külaelanikkudele annab aialinn linnade kõrgema kultuura ja tehniku edu headu-
ſed, nagu ka ſaaduste müügikohta; linnaelanikule annab ta külaelu odavuse, terwed
elutingimised ja võimaluſe oma töövõile kergemine oſtjaid leida.

Mialinna mõte tekkis Saksimaal, kus 1896. a. Fritſch raamatus „Die Stadt
der Zukunft“ (Tulewiku linn) kirjutas: „Uute linnade aſutamise mõte maal, kus lin-
nasid ennegi ülearu, võib weider paista, kuid teda võib ka päris tõſijelt käsitada.
Suured linnad kaſwawad wahetpidamata, ja olgu ſee nähtus joowitaw või mitte,
ſelle taſistamiseks ei ole praegusel ajal mingit abinõu. Sedawiisi ſaawad nad ka
tulewikus kaſwama, ning korraldamise puudusel hirmsateks mülgasteks muutuma.

Pilt 39. Üleswõte Webber uulitsa uutest majadest.

Kas mitte võimalik ei ole ſeda tungi linna mõistlikumot teed juhtida ja plaanipä-
raliste aſutuste loomiseega midagi paremat luua, kui need majade käärad, mida
nüüd linnadeks kutsutakse?“ Edasi, linna tungimise põhjusi ette tuues, leiab Fritſch,
et suurem hulk linnaelanikke linnas elama **j u n n i t u d** on, kas oma ameti, või
ſeltskonna ja kultuura jne. oſimise pärast, et need inimesed heameelega linna lähe-
dusse maale aſuwad, kust linna peajemine kerge on. Kuid nende linna läheduses
aſuwate külade ſaatus on linna lähedusest juba ette oſustatud: warem ehk hiljem
wõtab linn neid oma alla ja toob endise keſklinna elu halbtüed ka sinna. Selle-
pärast tuleb niisugused aſupaigad linnast kaugemale aſetada, milleks peab suurema
maatüki omandama, et ſelle peal juba plaanikindlalt majasid ehitada, nii et aſun-
duse kaſwamine tulewikus teda mitte linnaks ei muudaks.

Fritsch arwas tarwilikutks maad ühiskonna omanduseks jätta, kuna aga majad eraomandus oleks. Idealse aialinna plaani järele ajuks keffkohas ühiskondlijed asutused, esimene rõngas oleks toredamate eramajade all, teises rõngas ajuks wähe- mad ja odawamad majad, järgmises weel odawamad ja kaubamajad, järgmises — tööstuseasutused ja töölise majad, siis wabrikud ja ladud, selle järele wiljaaiad, furnuaiad, suwemajad. Raudtee käiks ümberringi, niimaa käiks tööstuse rõngas kanal. Nii oleks linna keffpaigast äärte poole minnes järkjärguline üleminek linnast külasje, plaan, mida, näituseks Karlsruhe wõi Boltawa linnad lähedalt meelde tuletawad.

Fritsch'i plaanide teostamijeks 1898. a. ajutatud sündikat lagunes pea ilma tegelikkude tagajärgedeta. Samal 1898. a. ilmus Inglismaal raamat „To-Morrow“ („Homme“ — hiljemad trüfid pealkirja all „Garden Cities of to-Morrow“ „Tulewiku aialinnad“) E. Howardi fulest, mis dieti aialinnade liikumisele hoo andiski. Howard kirjutab oma raamatu esimesel leheküljel:

„Nii linn oma kistsje ja alalise müra, õhu ja walguje puudusega ning kohu- tawa surewuse arwuga, fiiski mõjuwam tõmbejõud on, kui külaelu tema ilu ja ter- wete oludega, siis jääb selle nähtuse korraldamijeks ainukene tee järele — folman- dat magneti leida, mille tõmbejõud suurem oleks, kui külal ja linnal“. Ja jeks magnediks wõib olla ajutus, mis linna ja külaelu paremaid külgesid ühendab, „küla- linn“ wõi õigemine „aialin“. Niijuguses aialinnas ei pea üle 30,000 elaniku olema, kui linna plats 2,200 desjätini on; jeda maad tuleb tema põlluhinna järele osta, milleks tarwilik summa 4% pantkirjade alla laenata wõib. Maa firjutatakse, jat- kab Howard, nelja lugupeetud, kindla seijukorraga mehe nimele, maa rendist kate- taffe efiteks wõla protjendid ja laenu kustutamise protjent, ülejääd lähleb üleüldjuse ajutuste — koolide, ühismajade, parkide, uulitsate jne. korraldamijeks. Maid an- taffe ainult pärandatawale rendile.

Linn ise peab platji keffpaigas asuma, mitte üle $\frac{1}{6}$ sellest oma alla wõttes; $\frac{5}{6}$ platjist peab põllutöö tarwidustele jääma. Mis linna plaanisje puutub, siis tähendab Howard, et olewate linnade häda selles seijab, et keffkoja liiga tihedalt majasi täis on. Aialinn peab, selle korwaldamijeks, keffpaika wähemalt $2\frac{1}{2}$ desjätini juuruse puiesriku jätma, mille ümber esimeses rõngas ühiskondlijed ajutused (raatus, teater, seltsimajad, raamatukogu, muuseumid jne.) järgnewad. Rende ühis- majade rõnga ümber asub keffpargi rõngas, umbes 54 desjätini suur. Sellele järg- neb ringi jisekülje poole lahtine klaaskatusjega „Krištallpalee“, kus juuremad maga- finid aset leiawad ja mis wihmase ilmaga jalutuspaigaks on. Keffkohast lähewad õiged uulitsjad igasje kaarte, kuna teised ringikujulijed on. Ringikujuliste uulitsate keskel on Suur prospekt, 130 meetrit lai ühes puiesteega; see jünnitab teise pargi umbes 49 desjätini juuruses; tema puiesteede sees asuwad koolimajad oma mängu- platjidega. Linna ümber igal pool asuwad wiljaaiad, põllud, farjamaad — $\frac{5}{6}$ terwest platjist (2,000 desjätini), mida kunagi majade alla wõtta ei tohi.

Ümbruse põllupidajatel on linnas hõlbus jaadusi müüa, kuna nad teiseft kül- jest linna keffjaama elektrijõudu ja linna wäljaheiteid wäerisaineteks tarwitades põldu heade tagajärgedega harida wõiwad. Siin peawad põllutöö- ja tööstuse-koolid, haigemajad ja sanatoriumid, wabrikud ja töökohad asuma; terve linna ümbrust ühendab raudtee.

Majade alla jätud platfil tohiwad ainult kahefordsjed üffikmajad asuda, iga- ühe all mitte wähem kui 60 ruutjülda, ümbritjewa aiaga.

On niijuguse linna määratud elanikkude arw täis, siis tuleb elanikkude juurde- wool teiseje kohta juhtida, kuhu jama plaani järele jamaajugune aialinn tuleb luua,

esimesega raudteega ühenduses, nagu nad ka lähema fuurlinnaga wõimalikult hõlpsas ühenduses on. Howardi plaani järele peaks riik fogufondadele õiguse jätna junduslikult aialinnadeks tarwilikka maatiikfiid maaomanikkudelt wõtta.

Niifuguse linna ajutamise kulud oleks Howardi eelplaani järele umbes 2¹/₂ miljoni rubla. Maja platsi üür oleks umbes 60 rubla aastas, mis õige fuur on; tegelikud katjed näitawad (Setchworthis), et ta kõigest 7 kuni 12 rubla aastas wälja teeb. Iga ettewõtja peab Howardi mõtte järele iga oma teenija pealt 20 rubla aastas maksufid maksma, mis tuntud Berliini majandusteadlase Ballodi märkuse järele parem abinõu wabrikantide kõrwaldamiseks oleks.

Ühiskondliste ja eraettewõtete wahel ei tee Howard terawat wahet. Tema loodab, et mitmeugueid ettewõttes efiotsja eraasjadena tekivad, pärast aga linna kätte lähewad. „Igas seltskonnas on isikuid ja ringfondasi, kes palju kõrgematest ideedest waimustatud ja palju suurema ettewõtmise waimuga ehitud on, kui terve ühiskond. Arusaadawalt ei wõi ühiskonna juhatus kõrgemate sihtide poole püüda, kui elanikkude keskpind seda jõuab ja nõuab. Kuid iga ühiskonna kätkaif tõuseb, kui neile tema liikmetele, kelle sotsialsed waated keskmisest kõrgemad on, wabadus jätta nende poole püüdes ka üleüldise ühiskondlist ja riiklist waimu elustada.“

Kauplemise kõrwaldamiseks jätab aialinn omale õiguse kaupluste arwu ära määrata ja kauplejate walikut teha: kauplejalt wõetakse kauplemiseõiguse kohe peale selle, kui ta halwa kauba wõi hinna tõstmise läbi ennast rüwetanud on. Kangete joojate müümine junnib Goteburgi põhjusmõtete järele: nende müümine jääb linna kätte, kes puhta sisetuleku karstuse ja rahwahariduse edendamise peale kulutab.

A i a l i n n a d e l i i k u m i n e I n g l i s m a a l wõttis kohe peale Howardi raamatu ilmumist hoogu.

Miks Inglismaal just asjast nii elawalt finni hakati?

Mitte jellepärast, et Inglismaal korterilud pahemad oleks, kui mannermaal, sest tõepoolest on nad seal niifugused, mis teistele wäga iihri idealiks olla wõiks.

Mi siis mitte Inglismaa korteriüüri kõrgus ei olnud liikumise tagaajaja, waid inglase nõudmine mõnusesse, komforti järele, mida mujal fuurlinna elanik enesele weel lubada ei tohi. Standard of Life — wabalt tõlkides: inimese wääriste elunduste alamõõt — e i l u b a inglast mitte nii läbi ajada, kuidas aga jaab, waid paneb teda parandamise abinõusid õfima. Ja selle tõukel sündis ka aialinnade liikumine, millele omakord tõuget andsid üleilma tuntud töõliste asundused, mis fiin ja seal üfsikute isikute toetusel tekkisid ja millest jutt alamal. Ka need katjed, mis enne Howardi raamatu ilmumist olemas olid, panid järelemõtlemata, kas korteriküsimust laiemalt ja põhjalikumalt õtjustada jess sihis ei jaa. Ja juba Howardi raamatu ilmumise aastal (1898) tekkis „Aialinnade selts“ Howardi ideede teostamiseks, nagu ta omas esimeses ringkirjas teada annab. 1900. aastal, peale mitme rohkearwulise linnategelaste kongressi, sündis efiotsja osajühitus ja hiljem a k t i a j e l t s a i a l i n n a d e a s t a m i s e k s, kuna esimene selts ainult aialinnade mõtte tutvustamise ja elusewiimise wõimaluse uurimise oma ülesandeks jättis ning tänini edasi elab, sellekohast ajakirja wälja andes ja oma ideefid tutvustades, milleks ta kthutajaid iiegi teistesse ilmojagudesse wälja jaadab. Aktiajelts asus aga kohe tegeeliskude sammude juurde.

L e t c h w o r t h ¹⁾ — e f i m e n e j a s e n i n i a i n u k e n e a i a l i n n .

50 wersta Londonist põhjapoolse, Rembridshi tee ääres, õsteti 1903. a. mõis ning ümberkaudu talupoegade maad 1,250 desjätini poolteise miljoni rubla eest,

1) Loe: Setchworth.

hinna eest, mida Howard omais kawatjustes ette oli näinud. Ostmist tuli õige targa toimetada, et ümberkaudu talupojad, plaanist teades, maahindasid mitte kõrgele ei kruuviks. Aktiiajels rehendas põhjustkapitali 3 miljoni rubla peale, kuid tänini ei ole seda veel mitte nii palju kokku tulnud. Aktiiaj on 10 ja 50 rublalised. 1903. aasta oktoabri kuul, „vihmasel wilul päewal, kuid kõetud palawaist tundmustest“ — nagu aruanne kirjutab, — panid ofanikud esimesele aialinnale aluse. Planeerimiseks kuulutati rahwastewaheline wõistlus wälja, wastu wõeti Parkeri ja Unwini aialinnade planeerimise patriarchy — plaan.

1905. aastal panid faks juurt ajalehte odawate majade — 1,200 kuni 1,800 rublaliste — plaanide wõistluse ja näituse toime, mis esimese aialinna edenemist juurelt kiirendas. Ja 1906. aastal on uueste sündinud aialinn nii kaugel, et Europa mannermaalt linnategelaste jaatkonnad seda waatama sõidawad, ijaaranis Saksa-maalt, kus see mõte kõige enam järelegemist, kuigi teisel fujul, leidis. 1907. aastal aiuwad uute linna kirjastused ja tööstuse-ajutused. 1912. aastal tuleb veel maad juurde osta; terwest olewast platsist otjustatakse $\frac{2}{3}$ aegade ja platside alla jätta, ainult $\frac{1}{3}$ on majade all. Elanikkude arw tõuseb 8,000-ni, kuna üleüldse linn 30,000 elaniku jaoks on mõeldud. Aialinna kanaliatsioon ja weewärf seati 1904. aastal, gaasiwabrik 1905. aastal, praegu on neid juba kolm, elektrijaam — 1908. aastal.

Linna planeerimise wiis on Meffa igale tegelasele sel alal, mispärast sealt kõik uemad linnade planeerimise katsed eeskjuu on wõtnud. Üleüldse on eelpool nimetatud aialinnade jelts linnade tarbekohase planeerimise mõtte toetamise omale ühes esimeseks ülesandeks teinud ja iiegi sellekohase seaduseelndu parlamenti sisse annud (1908).

Howardi mõte oli, et aktiiajels ise majad üles ehitaks, kuid kapitali ei tulnud tarwilikul mõõdul mitte kokku ja tuli ainult maa rendile andmisega leppida. Inglismaal on wiisiks maad 99 aasta peale rendile anda, mille järele maa ühes ehitustega omanikule tagasi läheb. Aktiiajels pakkus rentnikkudele maad rendile tingimistega, et teatawate aastate järele renditingimisi uuendada wõiks, kuid raske oli kuidagi kokku leppida. Jäeti siis see küsimus lõpulikult otjustamata, maad esitja maksma wiisi järele 99 aasta peale rendile andes, kuna lepingus ilujasti ja dieti selle kohta wõidakse, et „need, kelle kätte aialinna walitsemine 99 aasta pärast on ujaldatud, kahtlemata teed leida mõistawad, kuidas lepingu uuendamist korraldada.“ Maa antakse rendile tingimistel, mille hulgas peale muu järgmised on: ühijusele jääb majade ehitamise järelewaatamise õigus; iga majaplaan peab tema käest läbi käima ja kinnitust leidma. Majade iluduse peale pannakse selle juures juurt rõhku. Iga maja, kus ainult üks perekond elada tohib, peab igast küljest iluduse nõudeid täitma, ja mitte ainult ediküljest. Ainult elawad aiad on lubatud, kuid maja peab igast küljest wälja paistma. Raabri maja warju jätmine ei ole lubatud. Iga juurde-ehitus, mis maja katuse alla ei käi, on keelatud. Kui rentnik aia eest hoolt ei kanna, siis on ühijusel õigus seda teha, mille kulud rentnikult sisse nõutakse. Igas majas peab wähemalt üks juurem tuba olema ($12 \times 12 = 144$ ruutjalga). Iga elaniku peale peab wähemalt 500 kubik-jalga õhku tulema. Ainult ü k s i k m a j a d (kotedshid) on lubatud. Letchworth'is maksab kõige peenemate nõuete järele sisse seatud maja, kus 8 elutuba, $7\frac{1}{2}$ tuhat rubla, nagu ühest praegusest müügipakkumiseft näha, peale selle jääb iga aasta ainult maa rent maksata. Seda majade odawust wõib seletada sellega, et Inglismaal raha palju odavam on, — sealt wõib, näituseks, kapital 4% jaada, kuhu kustutamise protsent hulka käib, kuna peale selle ehitamise tehnika Wenemaaga wõrdlemise palju edenenud on. —

Et Letchworth senini ainukene aialinn on, kus Howardi mõtted enam-wähem täielikult elusse viidud, siis toome tema üle veel mõned täiendavad teated. Maa eest makseti kogu pool miljoni rubla puhtas rahas wälja, ülejääwa summa peale anti obligatsioon 4% all. Aktsijaid otjustati üleüldse 3 miljoni eest wälja lasta, dividend ei tohi üle 5% tõusta, ülejääw summa peab ajunduse korraldamise peale minema. Wabrikud ja tööstuseajutused ei seatud rõngana terve linna ümber, nagu Howardi plaan oli, waid ühte külge. Ja et siin maakohas tuul pea alati ühest küljest puhub, siis waliti wabrikute ajupaigaks tuuleatlane külg, nii et Letchworthi pea täieste suitsust wabastatud on. Suitsu wähen dab ka see, et pea kõik tööstuseajutused elektri ja gaasi jõudu tarwitavad. Põllutöö wõõsse meelitatakse ette wõtjaid talupoegi, kelle wäiketoha-pidamise õhutamiseks eeskujuline Daani majapidamine sisse seati. Majade ehitamiseks tekkis sellekohane jeltis, kuid kredit-ühitus kergendab ka igale iheiseiswat ehitamist. Wiitoaliskat kahetordset majakest wõib umbes 1,500 rubla eest üles ehitada. Plaanitsetakse kesköögi ja pesukoja ajutamist terve hulga perekondade üleüldiseks tarwitamiseks.

Seltskondline elu on wäga edenenu d. Rääkimata kõige uuemate nõudmiste järele ehitatud koolidest, kohaliku maakonna walituse ülewalpidamisel, teatri ja kontserdimajadest jne., ehitati Letchworthi naiste õhutusel wabatahtliste annete abil „Proua Howardi mälestusmaja“, kus peale lugemijetoa, jaali jne. tütarlaste klub asub. Samades ajutustes jutlustawad igapäew igasugu uuenduste nõudjad ja usu-pearandajad, kellele selleks täieline wabadus jäetakse. Juba on 2,000 maja ümber olemas, kõik eelpool kirjeldatud Inglise üksimajade tüüpusest. Mitte keskpunktist ärte poole ei lähe ehitamine, nagu linnades harilikult, waid ärte keskkohta, kuna päris keskpunkt pea tühi weel on, sest et kaugelki kõikide ühisajutuste järele weel tarwidust ei ole. Tööstus on wäga kiirelt edenenu d: kõikjugu wabrikud on juba olemas, kuid wäga rohete parkide tõttu wabrikute wahel ei anna nad enese olemas olemisest pea märugi. Trükitööd, näitusseks, on esimesed Inglismaal ja laialt kuulsad, kuna neid siin palju puhtamalt wõida teha, kui suitsuses Londonis.

Desjätini peale lubatakse umbes 30—35 majakest ehitada. Terwishoidlikst seijuforda määravad surewuse arwud: Letchworthis sureb 4⁸/₁₀ tuhande peale, kuna 26 juuremas Inglise linnas läbisegi 16 tuhande peale sureb; lapsi sureb 38⁴/₁₀ tuhande sündija peale, Wenemaal weel hiljuti — 520 last 1000 peale.

Kuid ei saa tähendamata jätta, et Letchworthi kaugelki mitte kõiki nõudeid ei täida, mis aialinnade esialgne mõiste nõuab. Nagu pildilt näha, on plaan kaugel esialgsest mõttest, mida sellega seletada tuleb, et Letchworthi endiste külade asemele ajus ja olemaid teesid mitte ära häawitada ei wõidud. Ka linnast läbimine waudtee rikub pilti. Edasitaga si pilt Londonisse maksab 150 kop. ümber, sellepärast ei täida Letchworthi ka eeslinna aset; iheiseiswa üksusena ei suuda ta aga weel mitte pea ära elada, waid tööstus elab senini Londoni tellimistest. Kuid ilu, terwishoiu ja odawuse poolest ei jäta ta mitte palju soowida. Sellekohase aktiwaletsi poolt ehitatud 5 toaga töölise üksimajad wabrikute läheduses maksawad alt 4 rubla nädalas üüri, seda ühes wanni, jahwite ja aiaga ning ühes odawa elektri ja gaasi tarwitamise wõimalusega. Kui tähendada, et töölise keskmine teenistus 18—20 rbl. nädalas on, siis ei saa üüri mitte kalliks pidada. Niisuguse üüri korral annab aga ette wõte juba 5% dividendi, katab kõik kulud ja kustutab wõla, — seijuford, mis midagi soowida ei jäta.

Bilt 40. Leitchworth — efimene aialinn; Town square — linnaeab; Station — wafjal; Small Holdings — wäifjed talud.

Töölise asundused.

Juba enne Howardi raamatu ilmumist olid mitmed wabrikandid oma tööliste elupaigaks midagi aialinnade jarnast ajutanud. Kii wiis 1879. a. kakaowabrikant Cadbury oma wabriku Birminghamist 7 wersta kaugusesse mõisa Bourneville'i, otsekohe eesmärgiga sel teel korteriküsimust otjustada. 1895. aastast peale töötas ins. Harvey 10 aastat asunduse planeerimise kallal, temast sõna täies mõttes aialinna luues, kuna peale keskparke weel igast ehitusplatsist $\frac{3}{4}$ aia alla peab jääma. Siis müüs Cadbury majad asunikkude omanduseks, kuid jelle järele tõusis sahkerdamine, ning Cadbury ostis kõik majad tagasi ja hakkas neid rendile andma. Et aga töölistel jelle juures usaldus ettevõtte vastu puudus, siis andis Cadbury 1908. a. asunduse $2\frac{1}{2}$ miljoni rubla väärtusega tööliste ühisomanduseks, tingimisega, et ettevõtte puhast kaju tema korraldamise ja teiste jama-juguste ajutuste loomise peale peab minema. Kõige odavamad 4—5 toalised täieste teistest eraldatud korterid maksavad 120 rubla aastas üüri. Iga maja ümber on aiakene, mille eest töölijed suure armastusega hoolt kannavad. Et aed 50 rubla keskmiiselt aastas sisse teeb, siis on see korteriüüri maksimilise juureks toeks.

Üleüldse ei jäta Bournville iluduse ja terwishoiu poolest midagi joomida. Elanikkudest on 40% Cadbury teenistuses, teised wäljastpoolt. Ruumi jatkub 8,000 inimesele, kuid senini elab seal 3,500. Suremus on $7\frac{1}{2}$ tuhande inimese peale; lastesuremus 80 tuhande sündija peale.

Samajugune tööliste aialinn on Port-Sunlight (Sõnlait) Liverpooli linna läheduses, kuhu seewabrikant Lever oma wabriku wiis; wahe seisab ainult jelles, et Port-Sunlight wabriku omandus on, kuigi üüri puhast sissetulek ainult asunduse korraldamise peale läheb. Huwitaw on ülesmärkida järgmist: statistika näitab, et Liverpoolis 11-aastane keskfooli õpilane (jõukamate wanemate laps) 14-aastase algfooli (kehvamate wanemate) lapsega üheraškine on. Kuid Port-Sunlighti töölistelapsed on, omawanustest Liverpooli jõukamate klasside lastest raskeamad. Suremus Port-Sunlightis on 8 tuhande peale, laste suremus — $65\frac{1}{2}$ tuhande peale.

Mitte vähem huwitust ei paku tööliste asundus Carswick (Döršwik) Yorki linna läheduses. Kiiama ilusad majakesed oma punaste kiwikatustega roheliises aedade meres, kiiama laiad uulitsad puude-riidadega. Kõige odavam 4-toaliline korter (70 ruutmeetrit põrandat) maksab 2 rubla nädalas, ühes weemaksuga — 150 rubla aastas, kõige kallim korter maksab ühes maksudega 230 rubla aastas. Et tööliste keskmine sissetulek 500—625 rubla aastas on, siis ei ole korteriüür mitte kõrge. Igaasse korteri käib gaas ja wesi; kamin, mida leiwaküpsetamiseks tarwitada võib, teravamõtteliselte kokujeatud pejukatel, hulk seinakappiisid jne. teewad võimalikuks, et korteri wäike ruum jügugi kiiaks ei jää. Mlad on keskmiiselt 292 ruutmeetrit juured, mida wabadel silnapiltudel üks inimene harida jõuab. Parematele aiapidajatele antakse, nagu Bournville'iski, auhindasiid. Nagu kõikides aialinnades, ajutati ka siin tore rahwamaia, teatrid, mänguplatiisid meestele ja naistele jne. Asunduse asju ajab 7-liikmeline walitud nõukogu. Schokoladi wabrikant Rowntree (Rauriiri) andis põhjustapitali, mille protsendid ja üüri ülejäak asunduse korraldamise peale lähewad.

Pilt 41. Letchworthi majad.

Pilt 42. Letchworthi uulits.

Eeslinnad — aialinnad.

Ülemineku asteks päris aialinnast harilikku linna on planeeritud eeslinnad, millelt linna lähedus küll palju riihub, kuid mis hea korraldamise juures siiski korteriküsimuse otjustamiseks suurt jammu edasi tähendavad. Näitusena võiks nimetada *Hampstead*'i (*Hämsted*), pooltunni tee kaugusel Londonist, põhjalääne raudtee ääres. 1907. a. ostis ringfond inimesi $1\frac{1}{4}$ miljoni rubla eest üle 100 desjätini maad nimetatud kohalt, mis oma laenetava maapinna, metsa ja heinamaadega üks ilusamatest Inglismaal on. Aialinna ajutamiseks loeti tarvilikuks $2\frac{1}{2}$ miljoni rubla, millest 750000 rubla osamaksude teel kokku saadi, puuduv osa — obligatsioonide peale laenati. Divident ei tohi üle 5% tõusta. Valitsus ja huvitajatundjad linnaelanikud ostsid veel 40 desjätini heinamaad ja jätsid selle aialinna elanikkudele tarvitada, tingimiseega, et sinna majasid ei ehitada. Ühjus annab maad ainult rendile. Asupaiga ilu ja Londoniga kiire ühenduse (maaalune elektriraudtee, omnibusid, tramid, harilik raudtee) tagajärjel kasvab asundus väga kiirelt. Majade ilu peale pannakse kõige suuremat rõhku; ehitus-toimekonna eesotsas asub esimene aialinnade planeerija Unwin, kes siin elab. Majasid ehitab sellekohane ühjus, kelle käest oma maitse ja tarviduste järele maja tellida võib, nagu ka sellekohastel väljanäitustel neid valida võib. Siin asuvad ka toredad suured üksikmajad jõukatele inimestele, mispärast majade üür siin hoopis teises juuruses kõigub, nimelt 200 rublast kuni 4200 rublani aastas. Majade ehitamisel peetakse koha iseäralisusi teravalt silmis, et terve asundus võimalikult koha looduslist ilu alal hoiaks. Seda toredat asundust praegu waadeldes ei usu ükski väljamaalane, et siin 5 aasta eest tühi plats oli.

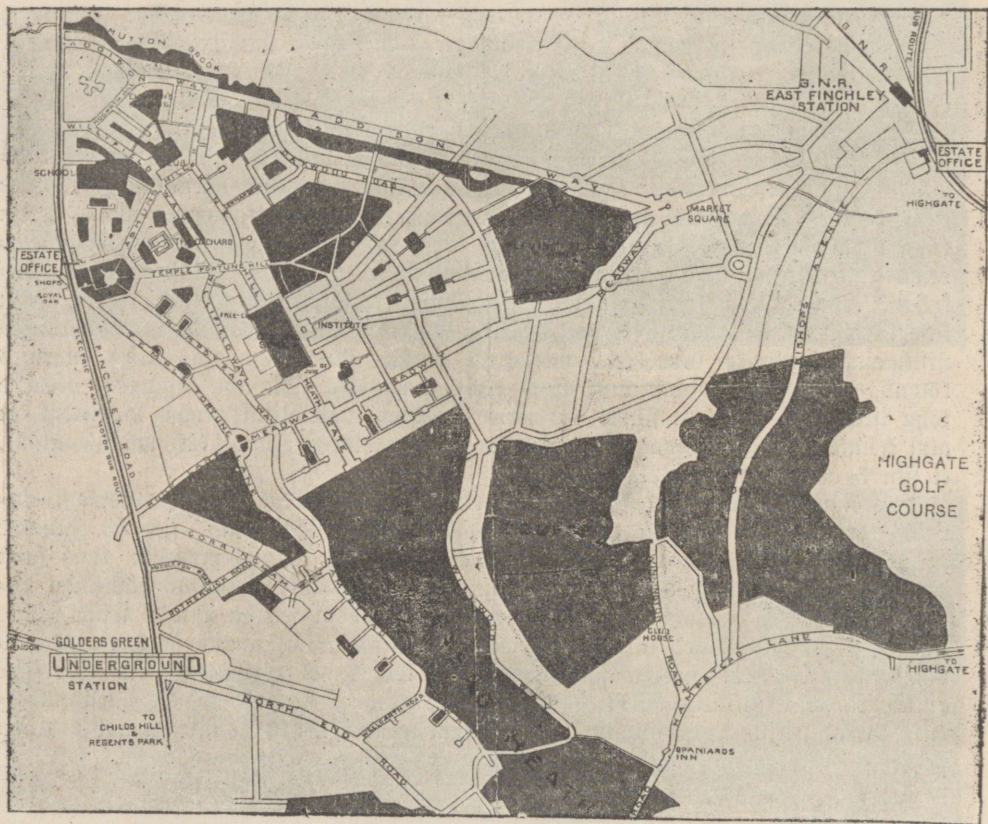
Kõigist toodud teadetest näeme, kui kiirelt aialinnade liikumine Inglismaal edeneb. Kui esimesed 10—12 aastat nii tagajärjerikkad on olnud, siis on liikumise tulevit seda paljutootavam. Võimalik, et aialinnade tüüp muutub, kuna juba 1907. aastal korteriküsimuse kongressil arwamist avaldati, et 30.000 elanikuga *Leitchworth*i laadilise asunduses tööstus suuremal määdul tekkida ei võid, vaid selleks 100.000-lised asundused tarvis lähewad. Aialinnade ajutamise jelts ije waatab oma jeniise tööd, kui esimeste jammude peale, lootes, et 1908. a. parlamenti sisse antud *Town-Planning Bill*'i („Linnade korraldamise seaduse eelõu“) wastuwõtmise korral jeltfile õigus antakse eramaid junduslikult nende põlluwäärtuslise hinna järele wõõrastada, mis liikumisele laia tee awab.

Aialinnade liikumine teistes maades.

Ragu eelpool nimetatud, ei elanud Sakjamaal *Fritsch*i ideede teostamiseks loodud ühjus „*Neue Gemeinschaft*“ mitte kaua. Alles peale uue tõuke Inglismaalt tekkis 1902. a. „*Deutsche Gartenstadtgesellschaft*“ (Sakja aialinnajelts), kes aialinnade mõtte tutvustamise ja elusse wiimise heaks töötama hakkas. Esialgjelt aialinnade ajutamisel peatingimiseks pandud nõudmine, et maa ühiskonna omanduseks peab jääma, muudeti hiljem nii, et ühijusel kontrolli-õigus maa üle jääb, ning liikumine on wiimasel ajal õige laialdaselt muutunud. Tõuget selleks andsid nähtused, kudas üksikud linnad korteriküsimust õnnelikult otjustasid. Nii ostis Ulmi linn peale oma kindluse hääwitamist maa ära ja müüs odawalt elanikkudele edasi. Et maaga saherdamise eest hoida, jättis linn omale õiguse maatükisid edasimüümise korral ühes

peale ehitatud majadega esialgse hinna eest tagasti osta, majade wananemise kulu maha arwates. Samajugust katjet tegi Stuttgarti linn, mis heaks abinõuks maaga jahkerdamise wastu on.

Sõna „Gartenstadt“ (aialinn) on Saksa keeles täielise eludiguse saanud, nii et isegi ärilised ettevõtted seda nime omandawad, mis selle nime wägistamine on („Aialinn Fronau“ Berliini läheduses). Üleüldse awaldab aialinnade liikumises Inglise ja Saksjamaal kummagi rahwa laad: kuna inglane peagi julgeste uue asjaga

Plt 43. Hampstead. Underground station — maaaluse raudtee walfjal. Road, way — teed. Estate office — asjunduse kontor. Golf course — mänguplats jne.

peale hakata riskeris, arutati Saksjamaal küsimust esite jakslase jügawamõttelikkuse ja tõsidusega, mille wiljana rohke ja mitte huwituseta sellekohane kirjandus sündis, ning praegusel ajal ajub jakslane ka tegelikkude sammude juurde.

Meist oleks kõigepealt nimetada H e l l e r a u, esimene Saksjamaa aialinn Dresdeni lähedal, mille „Deutsche Werkstätten für Handwerkskunst“ omanik Schmidt 1909. a. asutas. Hellerau all on umbes 125 desjätini maad, ta ajub 5½ wersta Dresdenist, kõrgel, iluhal kohal; tuul puhub siin harilikult Dresdeni poole, nii et pea kunagi suits Hellerau peale ei tule. Linnaga ühendab elektritee ja raudtee 58 edasitagasi rongiga päewas. Maa eest makseti keskmiiselt 3 rubla ruutsjüllast. Djauhijus

„Gartenstadt Hellerau“ seab omale samad eesmärgid üles, nagu eelpool kirjeldatud Inglise feltid — korralikkude korterite muretsemist, mille juures maaväärtuse kasvamine üleüldise kasuks peab minema. Mis äriliste ettevõtete ajutamisele Helleraus puutub, siis paneb ühisus nende ajutamisele palju tingimisi peale, muu seas, et nad oma suitsu, müra ja haisuga naabrid tülitama ei pea. Ühisuse dividend ei tohi üle 4% tõusta, kõik muu sisetulek läheb asunduse korraldamise peale.

Majade ehitamiseks asus ehituse osäühisus 100-rublaliste osamaksudega. Sellele ühisusele annab Hellerau ühisus isearanis kergetel tingimistel maad, kui ta oma ehitamiseplaani aialinna kunsti-nõukogu näpunäidete alla painutab. See kõik teeb võimalikuks järgmiselt toimetada; osanik valib meeldiva koha välja, niisama ehitusühisuse majadenäitajel talle meeldiva maja, mida tema soovide järele veel ümber tehtakse. Peale selle maksab ta maa rendi ja osa maja ehitamise kuludest, mis

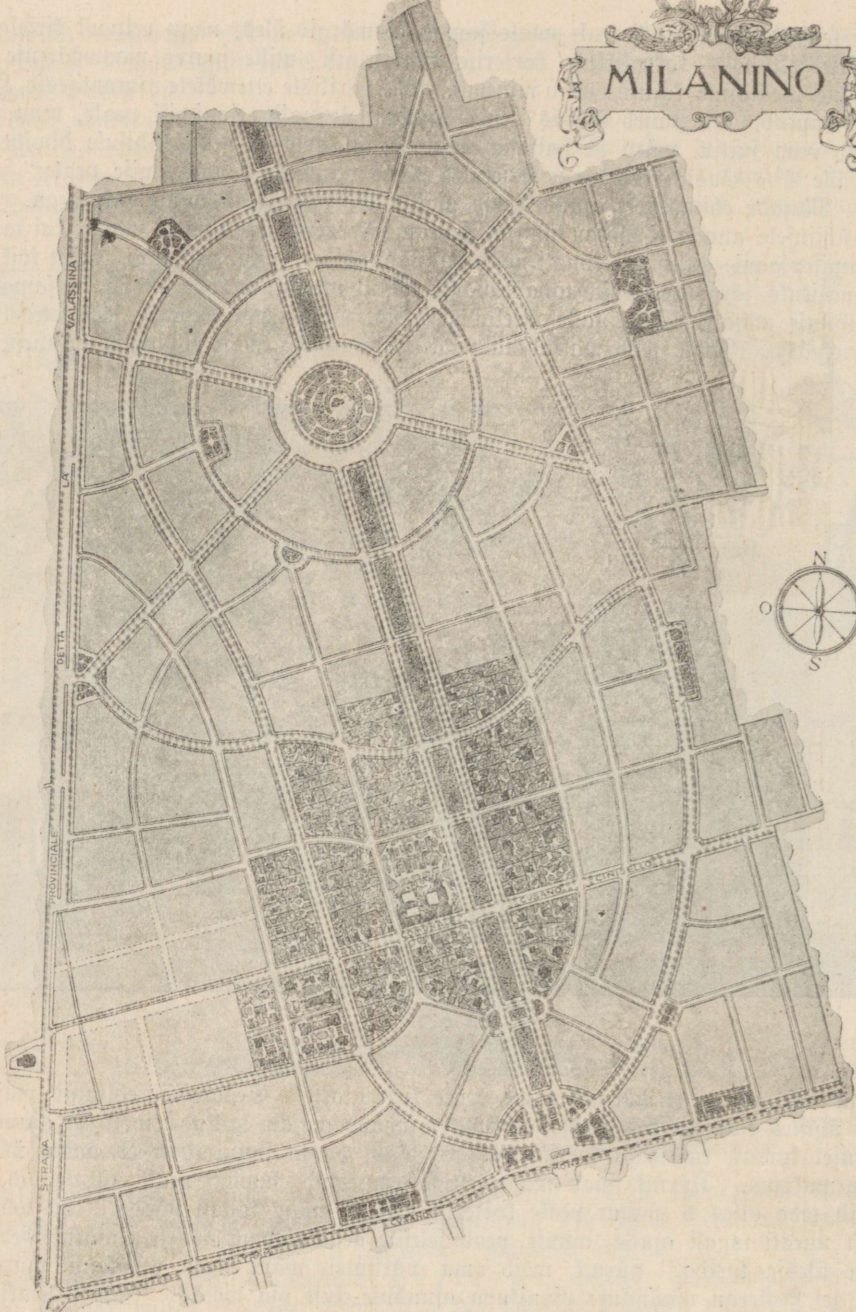

Pilt 44. Hampsteadi uulits.

maja obligatsioonina üürniku nime peale kirjutatakse. Sedaviisi ehitatud majast ei saa ühisus elaniku välja ajada, kuna viimane majast lahkuda võib ja ainult niisugusel korral, kui maja kauaks tühjaks jääb, on ta sunnitud veel aasta üüri järele maksma. Üürnik saab maja eest sissemakstud summa pealt protsendid, kuid võib teda alles 5 aastat peale korterist väljakolimist tagasi nõuda. Ta võib pärast uuesti tagasi ajada, ainult peab jeltfile aega andma teisele elanikule seaduslikult ülesse ütelda. Üürnik võib oma pärijatele maja peale eesõigusi muretseada, kui ta Hellerau osäühisuse osanikuna asunduse elust osa võtab. Üüri võetakse 6% maa hinnast ja maja ehitamise kuludest.

Kallimate majade alla antawat maad hinnatakse mitu korda kõrgemalt, kuna nende ehitamine ühisusele suurema riisikoga ühendatud on. Ehitamist juhib kunstimisjon, millest mitmed tuntud kunstnikud osa võtavad. üleüldse patub Helle-

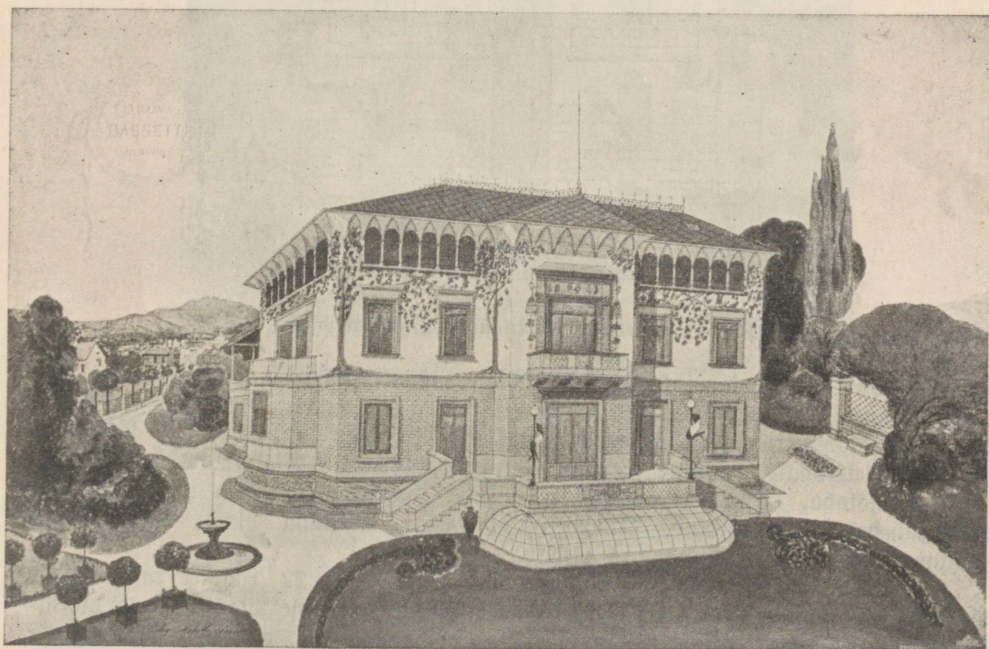
MILANINO

Bilt 45. Milano aialinna plaan.

Pilt 46. Kooperatiiv-ühisuse kauplus feltimajas Milano aialinnas.

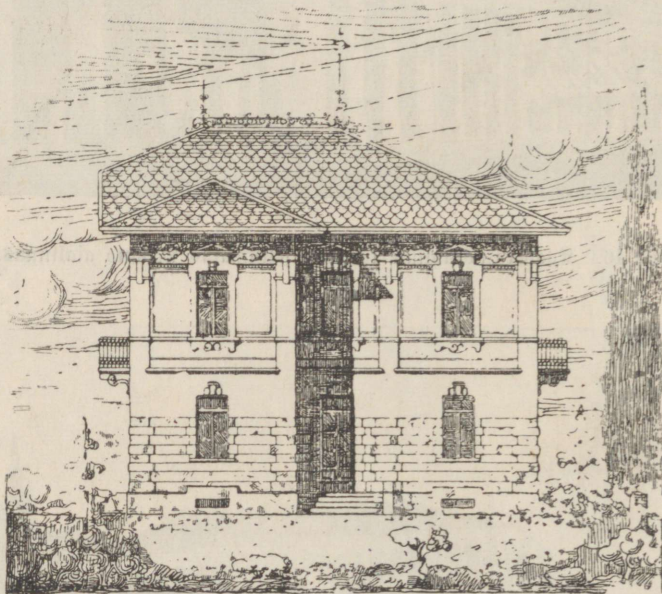

Pilt 47. Ülesõtted Milano aialinna majadest.

rau filmale juba praegu kõige paremat waadet ja on ajutajad tema tulewikust väga waimustatud. Juba nüüdi äratavad seda kunstiasutused, rahwamaja, kunst-käsitöö'asutused. Olgu nimetada, et tulewiku-tantsu looja Jacques Dalcrose oma kooli asumiist ainult Hellaus wõimalikuks peab, mis Hellaus ajutajatele palju meelehead teeb.

Teistest aialinna mõtte teostamistest Euroopa mannermaal oleks nimetada Königsbergi eeslinn „Gartenstadt Ratshof“ ja Kruppi wabrikute tööliste asundus Altenhof Eseni läheduses, siis niisugused Schweitsis, Rootsis, Itaalias, isegi Wenemaal. Kuidas Saksamaal asja wastu huwitust tuntakse, näitab asjaolu, et 1909. a. Inglise aialinnade waatamiseks toimepandud õpereisist 200 inimest oja wõtsid.

Oleks veel peatada Milano aialinna peal, mis 5 wersta linnast põhjapool asub, Milano kooperatiiv-ühisuse poolt ostenud maa peal. Ainult $\frac{1}{4}$ oja maast wõib täis ehitatud saada, majad ei tohi enam kui kolmekordsed olla.

Pilt 48. Üleswõtted Milano aialinna majadest.

Üleüldse on 2000 maja jaoks ruumi. Maa müüakse pärisomanduseks, kuna ühisus majasid ehitada aitab. 5-toaline ühikmaja wannitoa, mustaköögi, keldri, pesuköögi, jahwite, aia ja weega maksab kuni 23 rubla kuu, peale selle gaasi ja elektrimaks. Ühisus ei püüa kasu, waid tahab aialinnade mõtet Itaalias tutvustada. Esimesele aialinnale on juba „ajakirjanikkude aialinn“ sama Milano lähedal juurde asunud. Juurdelisatud Milano aialinna plaan näitab, et ta teatava piirini Howardi nõudeid täidab.

Ühendus linnaga on korraldatud; iga päew käib 22 raudtee rongi ja 54 elektritrami. II. klassi aastapilet maksab 38 rubla. Ainukene wiga Milano aialinnal on see, et sinna igapähe wastu wõetakse, mille tagajärjel, müüdugi, jõukam klass kõik paremad kohad omandanud on; kehwenemad kihid on vähem esitatud.

Wenemaa aialinnade ajutamise üle on wähje mõeldud. On Warsšawis jelles mõttes natukene tehtud, sugu Riias, kus endine Tartu maaparandamise insener P.

Rosenstand-Wöldicke asja õhutamata on, kes isegi oma plaani maa- ja töölise-
kõnnu otustamiseks on kokku seadnud („Landstadt und Stadtland“). Kuid esimene
tegelik samm wähegi aialinna sarnase asunduse loomiseks Wenemaal on S a k u aia-
linna asutamine Tallinna läheduses.

Saku aialinn asub 9 wersta Tallinnast ja ulatab $4\frac{1}{2}$ wersta pikuselt Pärnu
kiirteedega tee kumagit äärt mööda. Praegu on aialinna all 475 dessjätini maad,
mis 410 rubla eest dessjätini on ostetud. Aialinna piirides asutati kaks raudtee peatus-
kohta, nii et majade keskmine kaugus waksjalist $\frac{1}{2}$ wersta on. Mõnapiik on kõrge
kuiw koht, $24\frac{1}{2}$ jalga merepinnaft kõrgemal, enamaste noore männametsaga kaetud.
Aialinna plaanide wõitlusel wõeti insener Perna plaan wastu, mida lugeja siin näeb.
Uulitsate laius on 4—10 jülda, mille juures ükski maja uulitsale lähemal ei tohi

Pilt 49. Üleswõrted Milano aialinna majadest.

Exhibl. univ. Tart.

olla kui 3 jülda. Spordiplatsideks, jalutamisepaikadeks, klubi, koolide, kirikute jne.
jaoks on platsid jäetud. Maad müüdi dessjätini ja kahe dessjätini wiisi, iga dessjätini
umbes 800 ruutsjülla suurustes tükkides. Igat tükki wõib weel poolendada, nii
et iga maja alla umbes 400 ruutsjülda maad jääb. See alamäär on palju korda
suurem, kui wäljamaa aialinnades, kuid selle eest puudub Saku aialinnal põldude
wõõ, mispärast teda aialinnaks Howardi plaani järele nimetada ei saa, nagu ka sel
põhjusel, et siin maa täieliseks eraomanduseks on.

Kuid korteriolude korraldamise katsena teenib ta tähelepanemist ära, mida ka
Wene publikumi ja linnaasjanduse eriteadlaste huwitus tema wastu tõendab. Saku
aialinna mõtte üleswõtjaks ja asutamise korraldajaks on kooliõpetaja S. S. Plauk-
tin Tallinnast.

С. Либровицш, **Васту таhtmist keisriks**, Katje Konstantin Pawlowiitšhi Wene keisriks panna ja detsembrituu mäjs 1825. Hind 35 kop.

— **Romanowite suguwõsa wõistlejad Weneriigi keisri walimisel 1613**. H. 25 t. Mõlemad raamatud haruldaste piltidega.

Aleksander Kann, **Sune pärast**. Uudisjutud. Hind 30 kop.

* *

И.в. Яковлев, **Практичне Wene keele õperaamat**. Wäljarääkimine, igapäewase elu kõnelemise, grammatikateated, sõdatieliu sõnad. I anne 40 kop., II ja III a. à 50 kop. Kolm annet koos jaadab ladu 125 kop. eest.

Geesti sõdati käsiraamat. Kõrgeuseatud kõige uuemate ringkirjade nõudmiste järele 27. Siberi kütipolgu leitnandi R. Summeri juhatusel. Wene ja Geesti keeltes. Hind 70 kop.

Uus sõjawäeteenistuse seadus. Kõigekõrgemalt poolt 23. juunil 1912. a. kinnitatud ja 1-st detsembrist 1912. a. maksj. Tähtsad uuendused teenistuse-allas. Hind 20 kop.

Peipši järwe kalapüügi olude uurimine ja selle tegelikud tagajärjed. Sõnake kodumaa kalapüügi ja kalaasjanduse edendamiseks.

* *

Ladusse antud kirjastuse „Tulusad nõuanded“ toimetused:

Nr. 1. **Kummitööd**. Kudas kalossa ja jalgratta rehwiid paranada ja muud kummitööd. Tulus juhatus meie kallil ajal. Hind 20 kop.

Nr. 2. Prof. Sabudowski, **Juuste eest hoolitsemine**. Kudas nende mahatulemise ja pea paljaksminemise eest hoida ja kõõma kaotada. Hind 25 kop.

Nr. 3. **Kudas ajalehtedele sõnumid saata ja kaastööd teha** ning sellest sisse-tulekuhallitat leida. Hind 25 kop.

B. Karkku **Piltidega lastejutud**. Sõimene seeria, igas andes 15—20 pilti, hind 10 kop. tükk. Ilmunud:

Nr. 1. Kajs Simjon.

Nr. 2. Kollid.

Nr. 3. Kebane ja räästas.

Nr. 4. Kasfituningas.

Nr. 5. Kõõwel Talw.

Nr. 6. Mooskandid ja teised.

Nr. 7. Kõlmanetsi.

Nr. 8. Waua heategu ununeh.

Nr. 9. Karu ja tütarlapjed.

Nr. 10. Okehärg.

Nr. 11. Kolm karu.

Teine seeria Igas andes 7—10 pilti. Hind 5 kop.

Nr. 1. Lõwipaar ja jänes.

Nr. 2. Kõitjelauda põlemine.

Nr. 3. Mooskandid.

Nr. 4. Reinuwader ja wäht.

Nr. 5. Jänes ja konna.

Mõlemis seeriatas on uued anded ilmumas.

„Meil on laste pildiraamatud jama wiletsjad, nagu lastekaswatuse asi üleüldse. Ei murta kaua pead, mis lasteraamatusse mahutada — sinna pannakse lihtsalt see „armas“ praht, mis wanematele inimestele ei kõlba ja lastepildid ongi walmsid.“

Teifiti Karkku pildid. Need on nii kunstimaitseliselt trehwarad karrikatuurid, sealjuures aga ka nii lapselik-heasüdamilised, et neid wana inimene kõige suurema lõbuga läbi waatab ja ennast muinasjutu- ilma tagasiwiiduna tunneb, kus kajs hundi üle löi ja kits rebajel kosjas käis, lastest juba rääkimatagi. („Tall. Teat.“ nr. 284.)

Näitemängud:

Miniatuurid. Rida wäikesi, siisulaid, ilma lawandueteta, paari tegelasega näidendisi perekonnas ja seltsides ettekandmiseks ja deklameerimiseks. Hind à 25 kop. Senini ilmunud:

Uudisjutt. 1 mees- ja 1 naistegelane. **Auasi**: Kats meestegelasi.

Peale nende ilmunud pikemad näendid:

Leo Tolstoi, **„Kõige kurja juur“**. . . Rahwatükk kahes pildis (raamatuse „Tolstoi, peale surma amaldatud isõd II“). Hind 40 kop.

Ladu (adr. „Tulu“, postikasti nr. 118, Tallinnas) jaadab need, kui ka kõik teised raamatud ilma postikuludeta; kinnitatult 7 kop., järeлмаfjuga 17 kop. kallim.

Hinda wõib markides jaata.